MAETSCHAPPY

DER

VLAEMSCHE BIBLIOPHILEN.

DE

BOEC VAN CATONE,

EEN

DIETSCH LEERDICHT, UIT HET LATYN.

NAER

EEN HANDSCHRIFT VAN HET EINDE DER XIIIe EEUW.

2^{e} Serie. — N° 8.

bleibt

GENT,

DRUKKERY VAN C. ANNOOT-BRAECKMAN,

KOORNMARKT.

MAETSCHAPPY

DER

VLAEMSCHE BIBLIOPHILEN.

—

2e SERIE. — N° 8.

DE BOEC VAN CATONE.

N° 55 van de 100 afdruksels voor den koophandel bestemd.

DE SECRETARIS,

Ph. Blommaert.

FAC-SIMILE

Van het Audenaersch Handschrift.

(Zie blz. 33-34).

Den ghenen die di toe gaen
Hem allen saltu te dienste staen
Of tu dijn viant wille deren
Dat sine di doch helpen weren
Dvne salt niet vraghen des
Welc si die hemel eñ wat hi es
Want du best sterfleec ende bedi
Onderwint di wat steruen si
Alse du best gram ende onghemoet
Bedinctu di dan so bestu vroet
Want gramscep belet den man
Dat hi hem bedinken niet ne can
Kies enen vrient dien du macht maken
Tondech dine verhoelne saken
Bestu siec kies enen man
Die wel van ersatrien can

DE

BOEC VAN CATONE,

EEN

DIETSCH LEERDICHT, UIT HET LATYN.

NAER

EEN HANDSCHRIFT VAN HET EINDE DER XIIIe EEUW.

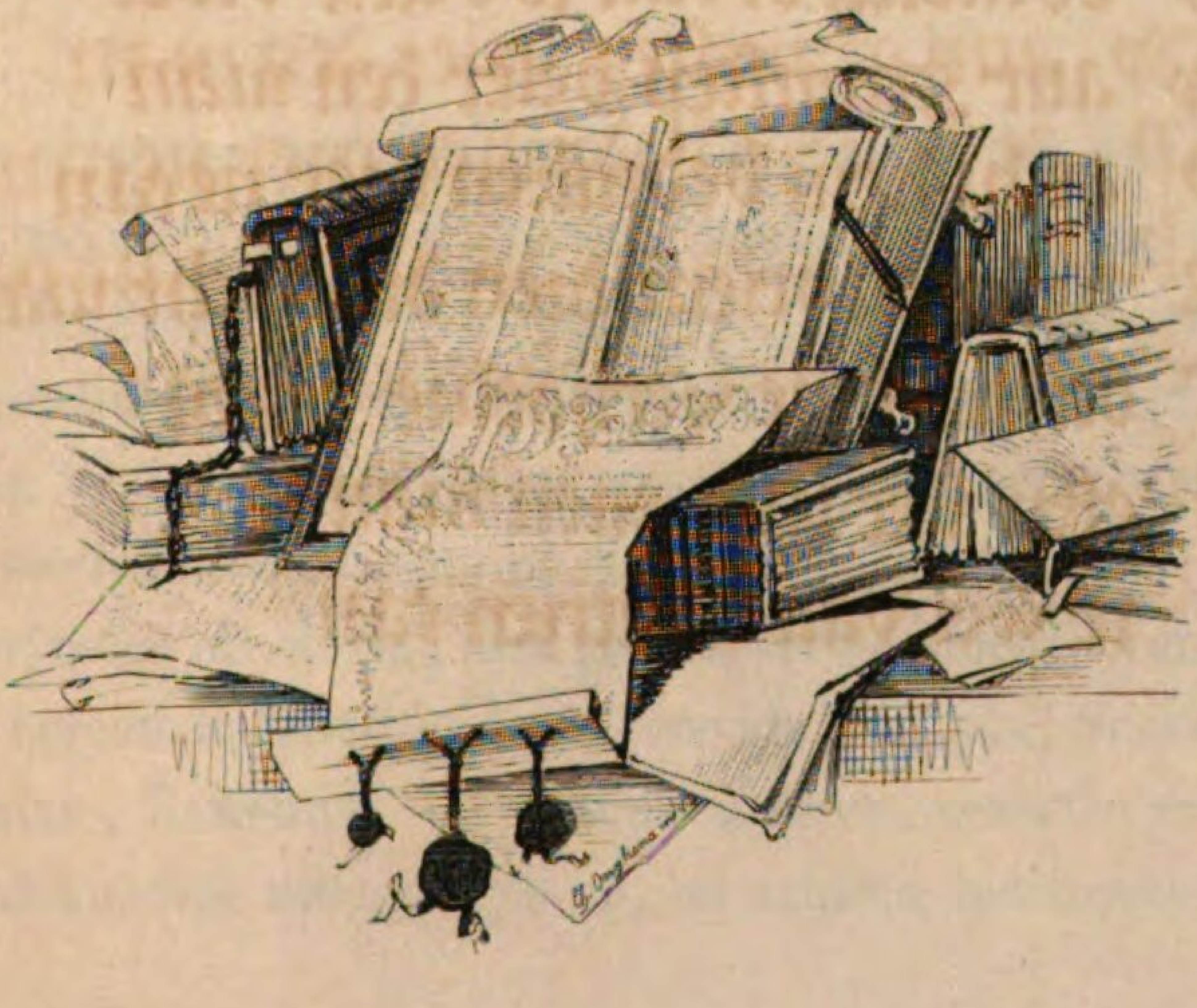

GENT,

DRUKKERY VAN C. ANNOOT-BRAECKMAN.

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS.

De *Disticha moralia*, welke van ouds onder den naem van Dionysius Cato doorgaen, waren reeds vroeg op de latynsche klooster-scholen in gebruik, om, als rigtsnoer voor het gezellige leven, den leerlingen te worden ingeprent. Zelf nog in de laetst afgeloopene eeuw was het aenleeren dier vaek sierlyke zedelessen, op sommige *Gymnasia*, zoo in de Nederlanden als elders, niet gansch verwaerloosd. Verscheidene beroemde letterkundigen, zoo als Erasmus, Scaliger, Cordier, Barthius, Opitius en anderen, maekten er tael- en zedekundige uitleggingen op, en achtten het hunner niet

onwaerdig de zelve ten dienste der leerende jeugd te besteden [1]. Het was dan geen wonder dat dit fraeije werkje al vroegtydig ook in de volkstalen werd overgezet, op dat de leek, even als de klerk er zedevruchten mogte in plukken [2]. De oudste berymde vertaling schynt geweest te zyn diegene, welke in angel-normandisch of oud fransch werd gemaekt omtrent den jare 1145, door een' monnik der abdy van Kirkham, met name EVERARD [3]. In Vlaenderen was hetzelve, ten tyde van JACOB VAN MAERLANT (1270-1300), almede in *dietsche* rymen overgesteld, en by de Vlamingen, *in vele steden* of plaetsen, reeds wel bekend. Dit tuigt deze dichter stelliglyk in zyn *Spieghel historiael* (I, bl. 460), sprekende van den Romein MARCUS PONTUS CATO, wien hy de *Disticha* toeschryft, even als onze vertaler doet in zyne prologe (vs. 1-6); terwyl lateren een *Dionysius Cato*, voor derzelver dichter hebben gehouden [4].

Wanneer in andere landen eerstmael vertalingen van dit

---

(1) MATHUR. CORDERIUS, rector der latynsche scholen te *Nogent-sur-Loire*, (Frankryk) zegt deswege : « Quam rem (interpretationem) equidem numquam fecissem, nisi moribus pridem receptum esse viderem ut libellus ille pueris ad litterarum tyrocinium accedentibus, ubique, statim ab initio proponatur. » (*Dist. de morib. c. lat. et gallicâ interpret.*, in-12°, Paris, ROBERT. STEPHAN., M.D.XXXV. Epist. ad typographum.)

(2) Het schynt dat in de XIIIe eeuw het boek van Cato ook *der clerken boek* werd genaemd. Zie vers 34-35.

(3) ROQUEFORT. *Etat de la poés. franc.* p. 68, 231.

(4) « Cujus autoris sit hoc opus, et utrum unius an plurium, non admodum referre puto. Catonis ob id tantum arbitror dici, quod sententias habeat Catone dignas. » ERASM. ROTEROD. *Scholia in Dist. lat.* — De geleerde BOXHORN, in eene kritische verhandeling over dit boek, houdt staende en poogt te bewyzen dat deszelfs schryver niet één der heidensche Cato's, maer een christen is geweest, doch een man die niet heel en al sommige oude bygeloovigheden had afgesloofd. (*M. Boxhornii Dissertatio etc. sub finem editionis Distichor.* Jo. JANSSONII, Amst. CIↃ.IC.C.XLVI. pp. 187-202.)

werkje zyn gemaekt geweest zullen wy hier niet onderzoeken : de behoefte immers aen een volksboek van kernachtige zedespreuken liet zich gewisselyk, in die ruwe tyden, alom gevoelen, en van daer de gretige yver om hetzelve aen de lagere standen in hunne tael ook mede te deelen.

De nieuw uitgevonden boekdrukkunst leende weldra eene behulpzame hand aen de verspreiding van dit schier onontbeerlyke schoolboek, hetwelk tot dan door de onderwyzers aen hunne leerlingen woordelyk was voorgezegd geweest om van buiten te worden geleerd; ook mag het onder de voortbrengselen van het eerste tydvak dier kunst worden gerekend.

Na verscheidene uitgaven van den oorspronklyken tekst, zoo in Frankryk, Duitschland, Nederland als elders, verschenen al spoedig berymde vertalingen in druk. In de Nederlanden, waer deze verbazende kunst hare geboorte of wieg vond, werd, by het afloopen der XVe eeuw, een *Duytschen Cathoen* te Antwerpen uitgegeven (1); toch niet den vol-

(1) Henrick Eckert van Homberch, beurtelings letterprenter te Delft en te Antwerpen, in de tweede helft der XVe eeuw, gaf dit boekje uit in deze laetste stad, onder het opschift : *Den Duytschen Catoen;* kl. in-8° van 8 folia of 16 bladzyden, zonder jaertal, met eene houtsneê-plaet aen het hoofd. Eene boekkundige aenteekening op deze uitgaef, waervan een uiterst zeldzaem exemplaer te 's Hage in de koninglyke bibliotheek berust, is medegedeeld door den heer Jonckbloet in zyn onlangs verschenen werk, ten tytel voerende : *De Dietsce Catoen, een middelnederlandsch leerdicht, kritisch uitgegeven*, enz. Leiden 1845, in-8°. (Voorr. bl. IX.) Deze verdienstelyke navorscher onzer oude letterkunde heeft zyn' dietschen tekst zamengesteld met de strophen ontleend aen den Antwerpschen druk, en aen *Cato's leeren*, door Kausler uitgegeven naer het Comburger Hs. (a), aldus het eene stuk met het andere hebbende aengevuld; dewyl de beide teksten, even als ons Hs., slechts verschillig uitgeko-

(a) *Denkmal. altniederländischer sprache und litteratur. Tübingen*, 1844, *in-8°. T. II*, *bl.* 600-610.

ledigen tekst, zoo als hy op de latynsche scholen werd aengeleerd, maer slechts een aental der oulings vertaelde *Disticha*, welke men goed vond den min gevorderden, of liever den weinig geleerden volke, in de moedertael voor te disschen. Daerover zoo aenstonds nog een woord.

In VAN WYN's *Avondstonden* (I-265), en in de *Horae Belgicae* van HOFFMAN VON FALLERSLEBEN (I-116) hadden wy reeds eenige wetenschap bekomen omtrent het bestaen van een *Dietschen Catoen*, in handschrift (1), toen wy in de jaren 1832-1836, als lid van den Regeringsraed van Audenaerde, en belast met het toevoorzicht onzer Stadsarchieven, byna den geheelen tekst van dit zedeboek, zamen met andere fragmenten, in deszelfs oude oorspronkelykheid aldaer ontdekten.

Deze belangvolle ontmoeting maekten wy later kenbaer aen wylen den heer WILLEMS, die ons met zyne vriendschap vereerde, en op wiens aenzoek wy, in het Belgisch Museum voor 1840, een omstandig verslag deswege uitgaven. Het zal, hopen wy, den lezer niet mishagen dat wy er eenige byzonderheden aen ontleenen en hier nogmaels mededeelen.

Tot over het midden der XVI[e] eeuw, vinden wy dat een Augustyner monnik en kloosterpater van *Syon* (2), te Aude-

---

zene *Disticha* inhouden. Dit keurige en philologisch gewrocht van D[r]. JONCKBLOET, wiens vriend, de heer PH. BL., er ons eerst kennis van gaf en een exemplaer bezorgde, is ons zeer wel te stade gekomen om, met eenige inlichtingen aen hetzelve geput, eene meerdere naeuwkeurigheid aen onze uitgaef by te zetten. Daerover aenvaerde hier de geleerde schryver welwillend onze erkentenis.

(1) Schoon men weten kon dat oulings eene vertaling van CATO was gedrukt geweest, bleef het nog aenwezen van een exemplaer aen ons en anderen onbekend tot in 1845.

(2) Voorheen een vrouwenklooster van de Augustyner orde.

naerde, de boekbindery uitoefende en tevens kundig was in het letterschilderen. Dit was als een plaetselyk *monopolium*, dat van ouds in dit gesticht bestond, en onafgebroken voortduerde. Het meest der schryfregisters ten gebruike der stedelyke greffie, der kloosters, kerkfabrieken enz., werden aldaer vervaerdigd met meer of minder prachts naer derzelver bestemming. In onze geschiedkundige naspeuringen op het Archief, bemerkten wy dat velen derzelve met schutbladen van beschreven parkement waren ingebonden, welke meerendeels aen den kalflederen omslag waren vastgelymd, zonder bordpapier tusschen beide. Deze bladen hadden behoord tot fraei versierde Choor- en Liturgieboeken, tot latynsche Psalmboeken en Homelien, sommige anderen tot een soort van *Summarium physicum*, tot een *poëma heroïcum*, enz. en eindeling ook eenigen die scheenen voort te komen van een oud in het *dietsch* geschreven rymboek.

Het letterkundige belang, dat wy aen deze laetste bladen hechtten, noopte ons aen om dezelve met zorg los te maken, te zuiveren, en er een *letterlyk* afschrift van te nemen. By een doelmatig onderzoek op het tydstip der inbinding, bevonden wy dat de registers met deze fragmenten bekleed, tusschen de jaren 1528-1534, in de boekbindery van gemeld Syon, wiens stempel veelal zy dragen, waren gemaekt geweest. Onder het afschryven werden wy weldra gewaer dat onze verzamelde stukken hadden behoord tot een grooten Codex of rymbundel van Legenden en andere geestelyke en zedelyke onderwerpen.

Een tyd nadien, namelyk na ons aftreden van den stedelyken Raed, gelukte het ons verscheidene papieren en oude registers, van het evengenoemde klooster afkomstig,

onder het oog te krygen. Eenigen derzelve waren ook met parkementstukken van dit rymboek bekleed; met toelating des eigenaers mogten wy ze losmaken en door andere bladen laten vervangen. Aldus maekten wy, by afschrift, eene verzameling van ruim 3200 rymregelen.

Het boek was geweest van formaet klein *in-folio*. De bladzyden zyn in twee kolommen verdeeld, bevattende elke, soms 32, soms 33 regelen. Aen het begin van ieder stuk, zoo als wy het van eenigen mogen afleiden, stond eene groote hoofdletter, zonder smaek opgeluisterd met goud, rood en azuer. De paragrafen zyn afgescheiden met eene mindere letter, beurtelings rood en lichtblauw, zonder versiersel. De schryfinkt is die der ouden, namelyk van hout- of beenzwart, wat ook niet weinig heeft toegebragt om vele deelen van den tekst nog leesbaer te behouden. Het hier bygevoegde *fac-simile* kan de echte oudheid des geschrifts betuigen, hetwelk, onzes achtens, tot het Maerlantsche tydvak schynt te behooren.

Jammer is het dat sommige dezer bladen zeer zyn beschadigd, zoo ten gevolge van afsnydingen en verrotting door de herhaelde vochtigheid, waeraen de registers jaren lang zyn blootgesteld geweest, als door de verduistering van het geschrift op die zyden, welke tegen het leder waren vastgelymd, waerdoor zy eene donkerbruine kleur hebben aengenomen.

Zie hier de onderwerpen vervat in de ons bekende overblyfselen van dit oude *Codex*.

1° De boec van Catone. 393 regelen. Onvolledig.

Dit stuk maekt den tekst dezer uitgave, alsmede het volgende, dat een aenhangsel of vervolg van den dietschen Cato schynt geweest te zyn.

2° De boec van seden. 328 regelen. Onvolledig.

Deze berymde verzameling van zedespreuken, meerendeels geput aen kerkelyke en klassische schriften, is in haer geheel tamelyk groot geweest. Het Comburger Handschrift bevat er 1115 regelen van, zonder slotrym, hetwelk twyfel baert omtrent de volledige afschryving des werks. (Z. Kausler. l. c. II. 561-599.)

3° De legende van S. Maria van Egypten. 690 regelen. Onvolledig.

De aenvang en eenige andere plaetsen ontbreken. Aen het einde leest men de volgende rymen :

Dit was ghemaect in goeder kenneſſen /
m·c·c· ende neghentech iaer /
Tote Ename in den cloeſter daer.
Nu verſtaet ende hoert hier naer /
Sekerleke dit es oec waer / enz. (Nog 12 reg.)

Dit was ghemaect. Deze woorden schynen ons bevestigend te zyn dat een monnik der abdy van Eename, by Audenaerde, de maker (niet de afschryver) is geweest van de beryming dezer legende, naer het latyn van Sophronius. Onmiddelyk na dit stuk komt in ons Handschrift het volgende voor :

4° Hier beghint van der Biechten. 112 regelen. Onvolledig.

In dit traktaetje maekt de dichter zich aen de slotrede kenbaer :

Dit maecte Martijn van Torout /
Die elken menſce noch es hout /
Ghode ende ſiere moeder teeren /
Om datter de menſce bi ſoude leeren
Hoe hi hem ontcombren ſoude.
Van ſinen ſonden alſi woude. Enz.

Wie was deze Martyn Van Torout? — Zoo wy eene afleiding van 's mans bynaem mogen daerstellen, was hy een Vlaming, vermoedelyk afkomstig van de kleine stad Thorout, in het Brugsche. Hy was een geestelyke, en ongetwyfeld een tydgenoot van Jacob Van Maerlant. Dat hy monnik zy geweest in de abdy van Eename, is ons niet vast bewezen, even min dan dat sommige andere stukken, die in het *Codex* zyn opgenomen, hem mogen toegekend worden. Maer terwyl onze vermoedens hierop zamenloopen dat het rymboek en menige andere parkementstukken, die in de eerste helft der XVIe eeuw ter boekbindery van *Syon* verbruikt werden, van gemelde abdy voortkwamen, mogen wy met eenige waerschynlykheid opmaken dat Martyn een monnik in dit gesticht is geweest. En, daer van alle tyden een dichter het bezwaerlyk by een enkel gewrocht kon houden, komt het byna zeker voor dat het *Codex* meer dan een rymdicht van dezen geestelyke zal hebben vervat. Zie overigens *Belgisch Museum* voor 1840, waer wy, misschien wat ver, op Martyn Van Torout hebben uitgeweid.

5° Van den levene Ons Heren. 382 regelen. — Zeer onvolledig.

Dit leven van Jesus is ten jare 1843 te Utrecht uitgegeven, naer een Handschrift der XVe eeuw, door den heer P. J. Vermeulen. Onze fragmenten verschillen aenmerkelyk in ouderdom van tael en spraekwendingen. Zoo als het gewonelyk ging moest elk kopist, die van aerd doorgaens wat rymelaer was, het stuk dat hy afschreef *verbeteren*, en daerdoor verdween allengs het eigenaerdige der oorspronklykheid.

6° Legende van Sinte Agatha. 660 regelen.

7° Legende van Sinte Eustachius. 338 regelen.

8° Legende van Sinte Catharina. 120 regelen.

9° Legende van Sinte Wernerus. 132 regelen.

10° Eene zamenspraek tusschen de ziel en het lichaem. 120 regelen.

11° Uitboezeming tot de H. moeder Gods. 64 regelen, in acht strophen verdeeld.

12° Het geslacht van O. L. V. 62 regelen.

Dit onderwerp is ook door Jacob van Maerlant, in zyn *Spieghel historiael* (D. II, bl. 380) behandeld; doch geen van beide stukjens, byna van gelyke grootte, bevat een enkel regel van het eene in het andere overgenomen.

Behalve dit laetste, zyn al de vorige stukken meer of min onvolledig.

Indien de tegenwoordige uitgaef een wenk van goedkeuring mogte bekomen, zullen wy ons bevlytigen de overige fragmenten, met hulp van korte en doelmatige aenvullingen in proza, insgelyks aen het licht te brengen. Elk navorscher onzer oude tael- en letterkunde, kan voorop beseffen welk slach van verdiensten hy in deze middeleeuwsche overblyfselen te ontmoeten heeft.

Beproeven wy nu een vlugtig onderzoek op den vorm of zamenstel van onzen tekst; of liever van de drie thans bekende teksten van den zoogezegden *Dietschen Cato*, *uten latine*.

Wanneer wy een oogslag werpen op het latynsche origineel, mogen wy ons de volgende vraeg voorstellen : Waren, in de XIIIe eeuw, de *Disticha Catonis de Moribus* in vier *Boeken* reeds verdeeld, zoo als ze later tot ons zyn gekomen? of waren zy aenvankelyk in eene willekeurige volgorde geschreven, de welke door verschillende afschryvers, ook verschillig veranderd werd?

Hadden wy een middeleeuwsch Handschrift onder het oog, of ten minste waren wy in staet gesteld om de aloude fransche vertaling te vergelyken, van welke ROQUEFORT

melding maekt [1], zoude welligt een enkel woord genoegzaem voldoende kunnen wezen voor den oplos dezer vraeg. Maer dit ontbrekende, hebben wy gepoogd het gemis te vergoeden met eenige daeromtrent gemaekte bedenkingen, doelmatig op onze teksten toegepast. — Wy gelooven met den geleerden M. Z. Boxhorn, den strengen beoordeelaer van dit latynsche werkje [2], dat Cato's Zedeleer oorspronklyk niet in vier, maer in een enkel *Boek* zal geschreven zyn geweest, en op deze wyze lang zal hebben bestaen, met eene onzekere regelmatigheid in de volgorde der Spreuken.

Wanneer nu de 142 *Disticha* of (hoeveeltallig zy dan ook waren), onbegrepen de zoogenoemde *præfatiunculae*, eene vaste rangschikking in vier boeken hebben bekomen, zal bezwaerlyk te bepalen zyn, en is misschien van geen ander belang dan voor eene oordeelvelling op den vorm der Dietsche teksten. De vertaling, in Hs., van *Jehan Lefèvre*, een' franschen dichter, die bloeide, zoo men meent, in de tweede helft der XVe eeuw, is geschreven naer den vorm der latynsche uitgaven, doch met eene inleiding die hoogst waerschynlyk 's vertalers eigen werk is [3]. Men herinnere zich maer dat onze hier uitgegevene overzetting een paer eeuwen vroeger is gemaekt geweest; en, zoo men later eene viervoudige verdeeling aen het latynsche origineel hebbe gegeven, kan dit slechs het gemak der leerlingen ten doel hebben gehad; want de Zedespreuken zyn trouwens daerdoor in geene betere orde van inhoud geplaetst.

---

(1) Ouv. cité, p. 232.

(2) *Dissertat. citat.*, p 202 : « Crediderim uno libello eas (sententias) olim fuisse comprehensas.... »

(3) Eerstmael uitgegeven door Dr Jonckbloet in zyn aengehaelde werk, bl. 62 en volg.

Men neme deze bedenking voor hetgene zy is; maer zy bragt ons op het spoor van eene meer geschikte oplossing der vraeg : hoe het komt dat de drie teksten, namelyk de oude Druk, het Comburger Hs. en ons medegedeelde Stuk, zoo verschillend zyn in volgorde, zoo gebrekkig door menigvuldige weglatingen, dermate dat men geneigd is dezelve slechts als fragmenten te beschouwen? Inderdaed dit zyn zy wezenlyk ten aenzien van het oorspronklyke geheel, doch, onzes achtens niet, onder het betrek van hunne bestemming voor de leerscholen van dit vroege tydperk.

Ontwikkelen wy onze gedachte daeromtrent wat nader :

Zoo als wy hier voren hebben gezegd, blykt het uit MAERLANT's *Spieghel historiael* dat de vertaling van Cato's Zedeleer in 's dichters leeftyd reeds genoegzaem bekend en derhalve verspreid was, op dat hy er niet breeder van zou gewagen. Daeruit begrypen wy dat vóór of althans na het midden der XIIIe eeuw eene geheele overzetting der *Disticha moralia* gemaekt was; maer door wien? dit heeft MAERLANT verzwegen.

De vertaler, zoo als het van zelf spreekt, was dan de eerste bezitter van het volledige werk, waervan hy afschriften liet verspreiden. En, daer het leerboekje tot dan slechts ten gebruike der latynsche scholen was geweest, en nu eene beschikking kreeg voor het onderwys der volksklas, is het ons natuerlyk toegeschenen dat menig leeraer, die veelal een kloosterling was, alleen de zulken onder de vierlingsverzen zal hebben uitgekipt, welke hy geradig vond op zyn school te worden aengeleerd; latende zich weinig gelegen hoe dezelve waren aen een geschakeld.

Deze gissing hebben wy gemaekt uit de vergelyking der

drie teksten zelve, waervoor wy eene tafel hadden vervaerdigd, die aen het einde dezes werks is geplaetst. Wil men ze nazien dan zal men ligt ontwaren dat, behalve de veertien eerste Strophen, welke met den latynschen tekst eene gelyke volgorde hebben, het meeste deel der Spreuken, op eene willekeurige wyze, in elk stuk zyn gerangschikt, met verschillende weglating van anderen, die in de *Disticha latina* voorkomen.

Uit dit een en ander durven wy opmaken dat elke Dietsche tekst op zich zelven een anthologisch geheel is geweest, zamengesteld naer de meerdere of mindere naeuwgezetheid der denkwyze van dengenen die zich met het onderrigt der jongelingschap bemoeide. Heeft dergelyk soort van afschriften niet allengs aenleiding gegeven tot het verlies der volledige overzetting van *Cato's* Leerdicht?

Zoo wy nu het oog slaen op de oudheid der drie teksten, blykbaer voortkomende van een enkel oorspronkelyk Rymwerk, mogen wy dezelve op de volgende wyze rangschikken :

A. Het *Audenaerdsche* Handschrift. — Dit stuk heeft allezints zyn' ouden spel- en taelvorm, met de eigenaerdigheid der uitdrukkingen behouden. In het geheel moet de tekst ruim 460 regelen hebben ingehouden, doch by gemis van een half blad en het slotrym, kunnen wy er slechts 393 mededeelen.

B. De tekst van het Comburger Hs. — Daer dit beroemde *Codex*, thans te Stuttgart bewaerd, geschreven is geweest omtrent den jare 1404, mag deze tekst eene eeuw later worden gedagteekend dan de voorgaende. Het geheele stuk vervat 298 regelen; wezende de prologe achterwege gelaten.

C. De oude Antwerpsche Druk. — De copy, naer welke

ECKERT VAN HOMBERCH zyn *Duytschen Cathoen* heeft uitgegeven, kan wel den eigenaerdigen stempel van oorspronklykheid hebben gedragen, maer in den gedrukten tekst ontmoet men vaek eene modernizering naer den trant van het einde der XVe eeuw. Zoo wy ons niet vergissen behelst deze zeldzame druk 284 regelen; te minste hebben wy het zoo berekend naer de opgave der Strophen vermeld in het verdienstelyke werk van Dr JONCKBLOET. De prologe, die den *Duytschen Cathoen* voorgaet, is, op weinig na dezelfde als die van het Audenaerdsche Hs. — Dat er overigens oude afschriften zonder deze voorrede hebben bestaen, moet geene verwondering baren: het was immers een rymstukje van den vertaler zelve, een man ook, die, zonder omweg, te kennen geeft dat hy een *minnehater* was geworden, meer voorzeker door ouderdom dan door kloosterlyke zelfverloochening; want, zegt hy:

Want het es mi al vergaen
Datter minnen mach bestaen...
Wilen doe ic minne droech /
Doe hic de minne sach hic loech /
Nv hatirse alle in minen sinne /
Die minne draghen entie minnen.

Zoo zingt de goede man, schoon hy niet geaerseld hebbe CATO's raed over de *Minne*, *(Dist. lib. II prol. C.)* in een vierregelig rym ook mede te vertalen; ten ware het er later was bygevoegd geweest. Ons Hs. bevat het niet; het Comb. Hs. geeft het onvolledig; geheel vindt men het in den Antw. Druk; (Zie verder, op eene *nota*).

Op dat men zich gemakkelyk een denkbeeld zoude vormen omtrent de zamenstelling en gebrekkigheden der drie Dietsche teksten, opzigtelyk tot het latynsche Origineel, hebben wy dit laetste laten mede drukken, met byvoeging van eene vergelykings tafel, voor welke wy de toegevendheid van den taelkundigen lezer inroepen.

N. B. Wy geven hier naeuwkeurig de twee fragmenten terug zoo als zy zyn, met hunne hier en daer verwaerloosde spelling, hetwelk voor rekening blyft van den alouden afschryver. Slechts eenige te aenstootelyke misgrepen hebben wy verbeterd, maer tevens aengeduid, naer het voorbeeld van Kausler. Onnoodig is het te zeggen dat wy de weinig voorkomende verkortingen hebben aengevuld, de ponctuatie gesteld, en ons veroorlofd de Strophen met een volgnommer te teekenen, op dat ze met het latyn en de twee andere teksten mogten vergeleken worden.

Dr D.-J. Vander Meersch.

Audenaerde, 1846.

DE BOEC VAN CATONE

NAER

EEN HANDSCHRIFT VAN HET EINDE DER XIIIe EEUW.

Hier beghint de Boec van Catone,

Hs. f° CCXLVIII. v°. Die machtech was van groten doene/
Tote Roeme/ in die port/
Dar hi sinen kinde gaf voert/
Ende leerde hem met sinne sere/
Vroscap (1)/ wetentheet ende eere.
Verstaet. Die in haren sinne
Draghen wareleke minne/
Si makenre af rime ende liet/
Diere minne ne garic niet (2):
Want het is mi al vergaen
Datter minnen mach bestaen/

---

(1) Vroscap, *wysheid.*

(2) Ne garic niet, *begeer ik niet.* « Der minne so en draghic niet. » (Oude Antw. Dr. naer JONCKBL.)

Ende kere minen moet
An de ghene die sijn vroet.
Wilen doe ic minne droech/
Doe ic de minne sach hic [1] loech;
Nv hatixse alle in minen sinne/
Die minne draghen entie minnen.
Er [2] dit was/ seide mi mijn vrient:
Ghesellle die der vroetheet dient/
Dat hijs betren loen ontfaet
Dan die ter minnen dienste staet.
Hier ombe [3] hebbic dies beghonnen;
Si hebben onrecht dies mi verionnen/
Om dat hic gaerne helpen soude
Elken nv ter duegt waert houde/
So dat hire an mochte leren
Vroescap/ ende comen ter eeren.

Lieue kinder nv bidt Ghode
Dat hi mi sende sinen bode/
Ende hi mi wise ende lere
Hoe hic minen sin ter wijsheit kere.
Alle die vroet willen wesen
Der clerken boec moeten si lesen

---

(1) Hic, *ik.*
(2) Er, *eer.*
(3) Hier ombe, *hieromme, hierom.*

Of in dietsch (1) of in latine/
[Alzo hic v hier bekinne]/
Alzi terst ter scole gaen/
Die hem wijsheit doet verstaen/
Vele meer dan enich doet.
Hier ombe pensic in minen moet (2)/
Dat icker v bi wille leren/
Hoe ghi v herte nu moegt keren
Ter wisseit waert. Nu merket dan
Wat wilen seide en vroet man (3);
Ende penst om dese woert/
Die hic v hier sal secghen voert.

Het woende wilen en rike man/
Daer hic af wel spreken can/
Tote Roeme/ ioe wilen eer (4)/
Die wijsdoems wiste vele meer
Dan enech doet/ die leuet nv:
Hi hiet Catoen/ dat seghic v.

---

(1) In dietsch, in dietsce, *in 't nederduitsch* of *vlaemsch.* Heden in Brabant nog gebruikelyk.

(2) Een stukje uit het blad gesneden heeft de laetste woorden beschadigd van de regelen 36, 37, 38, 39 en 40. Wy hebben dezelve ingevuld met hulp der uitgave van Dr. Jonckbloet, genomen uit den *ouden Druk.* Behalve nochtans reg. 36, die aldaer niet voorkomt, waervan wy de twee laetste woorden, naer onze goede meening, hebben hersteld. Deze regel is eene tusschenrede, enkelyk om het rym.

(3) En vroet man, *een wys man.*

(4) Ioe wilen eer, *zeer lang voordezen*; *ioe* schynt een versterkings woordje te zyn. In den Antw. Druk is het weggelaten : « Te Romen wilen eer. »

Hi hadde en kint ende hiet alzo
Alſe hi dede/ (1) dies waſſi vro.
Alſt der kintſcap was ontgaen/
Dat mochte onthouden ende verſtaen/
Hi riept voert ende ſprac te hem:
Sone/ men ſegt nv dat hic ben
Vroet ende wijs; nv merke dan/
Ic wildi leeren dat hic can.
Doe ſeidi ende beghonſte aldus:
« Si Deus eſt animus. »

1.

fo CCLIX. ro.

Sone/ maerc wat hic di bediede/
Ende oec mede di ghebiede:
Dats dattu di (2) daer toe ſals keren — Disticha latina.
Te Ghode/ altoes ſo ſaltu leren. — libr. I.—I.

2.

Ende ſmarghen vroe opſtaen/
Ende ombe dine bederue gaen (3):
Hic ſegdi/ die te langhe ſlapt/
Dattene de ſlaep onduchtech (4) maect. — ib. — 2.

---

(1) Hi hadde en kint ende hiet alzo — alse hi dede. *Hy had een kind dat, even als hy, Cato heette.* Dies wassi vro. *Daerover was hy wel te moede.* De oude Antw. D. geeft het aldus : « Die hadde een kind dat hiet also. — Al dat hi dede dies was hi vro. »

(2) Dats dattu di, *Dat is dat gy u.*

(3) Ombe dine bederve gaen : *om uwen nooddruft gaen.* (Z. KIL. *verbo* bederve; ook HUYDEC. op *Melis Stoke* III, bl. 228.)

(4) Onduchtech, is *onbevreesd.* Hier moet men lezen *ontuchtig*, *onzedig.*

3.

Wachti dat mens niet ne ſegt Disticha lat.
Dat vele talen andi leegt.
Men ſegt : mengherande tale
Ne ſittet niemen ghoeder wale. libr. I.—3.

4.

Doe alzo alſe de vroede doet /
Die in hem heeft gheſtaden moet;
Men lachtert (1) dat en hier ſegt (2) /
Dies hi ghinder niet ne plegt. ib. — 4.

5.

Ende ne merke (3) niemens quade daet:
Dat vele merken dat es quaet;
Bedie / hen es man no wijf
Die ſonder ſonden leeden lijf. ib. — 5.

6.

Hoerſtud / ſone / dat iemene deert (4) /
Doet van di / hijs ſot diet gheert:
Want het lettel vromen mach
Den lieden te doene quaet ghelach. ib. — 6.

---

(1) Lachtert, *lastert*.

(2) « Dat en (een) hier segt. » Het Handsch. geeft zelden den tweeklank in de woordjes *een*, *eer*, enz.

(3) Ne merke, *veroordeel niet;* van het ww. *merken*. Z. Jonckbl. *l. c.* bl. 40.

(4) Hoerstud dat iemene deert, *hoort gy zaken welke iemand nadeelig zyn.* (Deêren, schaeden, Kil., Des Roches.)

7.

Si altoes enradech [1] ende sochte / Disticha lta.
So saltu sijn in dine ghedochte;
Hijs sot / die al sijn ghepens
Den lieden segt / hare ende ghens [2]. libr. I.—7.

8.

Betrou niet alse dijn wijf ti segt
Clagten ouer dinen cnecht;
Want der quader wijf sijn ghenoech /
Die mannes vrient sijn int gheuoech. ib. — 8.

9.

Alse du manes dinen vrient [3] /
Of tyen [4] dien du heefs ghedient /
Al sprect hiere weder hiet /
Daer ombe ne saltus laten niet. ib. — 9.

10.

Dune salt met talen no met spraken
Ghescelt [5] ieghen den quaden maken;

---

(1) Si altoes enradech. « Si altoes » is hier overbodig en ook agter gelaten in de twee andere teksten. « enradech » *wel beraden, standvastig*. In 't lat. staet *constans*. — Het tegenovergestelde by MELIS STOKE : « naradich no fel. » (III, bl. 401, v. 782).

(2) Hare ende ghens, *hier en ginds*.

(3) Alse du manes dinen vrient, *als gy uwen vriend vermaent*, *berispt*. De tekst van het C. Hs. heeft : « alstu nodes dinen vrient , » een onzin.

(4) Of tyen, — of tyes ? *of beschuldigt*, van het ww. tyen, tygen, aentygen, KIL.

(5) Ghescelt, *twist*, van het werkw. *schelden*, twisten, lasteren.

[Hen sit den goeden man niet wale Disticha lat.
Jeghen hem te houdene tale (1).] libr. I.—10.

11.

Minne de ghene die di minnen/
Dien du doest (2) ghoet laet hem bekinnen;
Hijs sot/ die daer te dienste staet/
Daert hem der na te quade vergaet. ib.—11.

12.

Niemaren ende achterspraken/
Die de lieden te scanden maken/
Die saltu scuwen ende laten;
Want dies pleght hi wert verwaten. ib. — 12.

13.

Zone/ dat men di beheten heeft (3)/
Ere commet dat ment di gheeft/
Ne saltut niet beheten voert;
Want men lieghet vele woert. ib. — 13.

14.

Als di hymen geuet lof/
Ne sire niet te blider of:
Die vroede merct ende verstaet/
Er hi van iemene lof ontfaet. ib. 14.

---

(1) Deze twee regelen zyn in ons Hs. achtergelaten. Om den zin te volmaken hebben wy dezelve aengevuld uit het Comb. Hs. vers 41-42, naer de uitgave van KAUSLER.

(2) Hs. *doeft.*

(3) Beheten heeft, *beloofd heeft*, van het werkw. *beheten*, beloven.

15.

Ende als en ander man doet wel/ Disticha lat.
Dat onthout wel ende vertel;
Als du wel does so swigher of/
Dies saltu hebben ghoeden [1] lof. libr. I.—15.

16.

Die wile dattu best iongheline/
So doe so meneghe ghoede [2] dinc/
Alse di dan naken dine daghe/
Dat men dyns in ghoede ghewaghe. ib.— 16.

17.

Ne roeket oec niet [3] wat enech man
Stillekinne gherunen [4] can;
fo vo. Want de quade want altoes des
Al dat men runt dat van hem es. ib.— 17.

18.

Al comtet dattu heefs genoech
Haven/ nochtanne houti int gheuoech;
Want heden es de man rike/
Ende maerghen staet hem armelike:
Want fortune es wel groet
Den meenghen vor sine doet. ib.—18.

(1) Hs. *ghoden*.

(2) Hs. *ghode*.

(3) Ne roeket niet, *neem geen acht*. In 't lat. *ne cures*, van *roeken* by Kil. ook *rochten*, *ruchten; curare*, *attendere*, *aestimare* etc.

(4) Gherunnen (of runnen) *in het oor fluisteren*.

19.

Elc ſoudem wachten ende ſo ſpreken (1) Disticha lat.
Dat hem hier niet mochte ghebreken:
Die dit dade hi ware vroet/
Ende ſijn dinc ſoude werden ghoet (2).

20.

Zone/ alſe di dijn aerme vrient
Met ere cranker ghichten (3) dient/
Wes blider dandi es te moede/
Ende loenet hem in allen ghoede. libr. I.—20.

21.

Al beſtu arem nv van hauen/
Ende van richeden ſere beſchauen/
Bepens di dattu hier te voeren
Naect ende arem waers gheboren. ib. — 21.

22.

Dune ſals keren niet in dien
Dattu de doet ſals hiet ontſien;
De ghene die de doet ontſiet/
Hem ne helpt ſijn leuen niet. ib. — 22.

---

(1) Versta : sorghen.

(2) Deze strophe schynt een vervolg te zyn op de leerspreuk N° 18.

(3) Met ere cranker ghichten, *met eene kleine gifte.* C. Hs. v. 76. « van eere cleenre ghifte. »

23.

Hys ſotter dan en kuekenoet (1)/ Disticha lat.
Die hoept op anders mannes doet;
Want alle de liede/ ionc ende out
Syn haers leuens euen ghewout (2). libr. I.—19.

24.

Metten ghenen die di minnen/
Ne ſaltu ſceldens (3) niet beghinnen:
Want van gheſcelde es hier te doeren
Dernoi groet comen ende toren. ib. — 36.

---

(1) Hys sotter dan en kuekenoet. C. Hs. v. 87 — « Hys dulre dan een quekenoet » Antw. D. v. 119. « hy is sotter dan een quekenoot » (Jonckbl.) — Dit zeldzaem gebruikte woord ontmoet men eens in den roman van Ferguut v. 399 :

Die dorpre versprac sinen sone :
Ja, seit hi, quaet hoerensone,
Wildi wesen ridders ghenoet ?
Gaet ende hoet u *queckenoet*.
Oft ghi metter ploech niet wilt gaen,
So draghet mes met berien saen.

Huidecoper, die deze verzen aenhaelt, geeft aen dit vokabel de beteekenis van *Beest ;* « want, zegt hy, gelyk *Ridders genoot* niet anders is dan *Ridder* zoo is *queckenoot* niet anders dan *Beest* of *medebeest :* alsof de dorper gezeid hadt : *wilt gy ridder wesen ? gaa Beest, hoed uw Medebeesten.* » (Melis Stoke. II, bl. 555) Wy gelooven meer bepaeldelyk dat het *gans*, ook *ganzekudde* zal hebben beteekend, en voortkomt van *quecken*, *quacken*, *reddere sonum instar anseris*, Kiliaen. Dus zoude hier te verstaen zyn : hy is dommer dan een gans.

(2) Comb. Hs. : « hebben euen vele haers lijfs ghewout. » Antw. Dr. : « syn haers lijfs onghewout. » (Jonckbl.) — ghewout sijn, hebben, *magtig zyn, vermogen hebben ;* onghewout, *onmagtig ;* alsof men zeide : Jong en oud hebben even veel — of geene — magt over hun leven ; zoo dat hy, « die hoept op anders mannes doet, » om eenig goed te bekomen, wel kan de eerste in 't graf dalen. *Conf.* Erasmi *Scholion in Dist. XIX libri I.*

(3) Sceldens, te scelden, *twist maken*, of *een geding aengaen, Litem inferre.*

25.

Alse di hebben dine knechte — Disticha lat.
Oram ghedaen met onrechte/
Laet sinken dan dinen moet/
Het es ti erlijc ende ghoet. — libr. I.—37.

26.

Al moegstu iemene verwinnen saen/
Laet altoes in versten (1) staen.
Hic segghe di dat ghestadechede
Heuet meenghen goeden zede. — ib. — 38.

27.

Dattu met pinen beiiaghet heefs (2)/
Entat sotteleke woch gheefs/
Laet dat/ sone/ of tu best vroet/
Ende kere dar af dinen moet. — ib. — 39.

28.

Bedienens (3) gheuen ende nemen/
Dat es haer sede die nv leuen;
Met eren/ sone/ doe dit alsoe/
So machtu sijn blide ende vroe. — ib. —35.

---

(1) Versten, *uitstel.*

(2) Dattu met pinen beiiaghet heefs, *hetgeen gy met moeite bekomen hebt.*

(3) Bedienens, (ook bedi) schynt hier te beteekenen : *ten zelfden tyde.* Verg. Huidecoper op M. St. I, bl. 230. In den Antw. Dr. staet : « beide. »

29.

Wiltu di/ ſone/ daer toe keren *Disticha lat.*
Dattu dorpers (1) ſede wils leren/
Virgilius heuet al beſcreuen/
Hoe dane wys die dorpren leuen. libr. II. prol. *a.*

30.

Wiltu oec leren medicine/
Of aerſatre (2) mede te ſine/
Maers (3) heuet beſcreuen al/
Wat men daer toe ſegghen ſal. ib. — prol. *b.*

31.

Wiltu des di ondervijnden (4)
Dattu gheuecht wils beghinnen/
Doe minen raet ende les Lucane/
Hi ſal di wel brenghen drane. ib. — prol. *c.*

32.

Sone/ wiltu oec weſen vroet/
Ende wijſdoem doen in dinen moet/

---

(1) Dorpers, *dorpelingen*, *veldbewoners*, *ongeleerde lieden.*

(2) Aersatre, *arts*, *geneesheer*, van *Archiater.*

(3) Maers, lees *Macer* (*Æmilius*).

(4) Ondervijnden, — bekinnen. Zonder rym noch assonance. Het C. Hs. geeft deze lezing :

Sone, wiltu di dies bewinden
Dattu gheuecht wilt ondervinden. (v. 274—75).

De Antw. Druk :

Wiltu des onderwinden
Dattu gheuechts wilt bewinden. (Jonckbl.)

Lere ſo vele in dine ionghe iuegt Disticha lat.
Alſe du cont/ dattu heefs duegt.
Men ſegt dat ene ionghe lert
Vroetheit/ als hiere garne toe kert (1). libr. II. prol. e.

33.

Hs. f° CCL r°.

Den ghelucke wes onderdaen/
Alſt ti te dienſte heeft ghestaen/
Ende dankes ghode ember (2) mede/
Daer du beſt in elker ſtede (3).

34.

Den ghenen die di toe gaen/
Hem allen ſaltu te dienſte ſtaen/
Of ti dijn viant wille deren
Dat ſine di doch helpen weren. ib. — 1.

35.

Dune ſalt niet vraghen des
Welc ſi die hemel ende wat hi es;
Want du beſt ſterfleec ende bedi
Onderwint di wat ſterven ſi. ib. — 2.

---

(1) De drie eerste woorden van dezen regel zyn zeer verduisterd op het Hs.
(2) Ember, (emmer) *altyd.*
(3) Deze strophe kunnen wy niet goed op een latynsch *Distichon* toepassen.

36.

Alse du best gram ende onghemoet / Disticha lat.
Bedincstu di dan / so bestu vroet :
Want gramscep belet den man
Dat hi hem bedenken niet ne can. libr. II.—4.

37.

Kies enen vrient / dien du macht maken
Condech dine verhoelne saken.
Bestu siec / kies enen man /
Die wel van ersatrien (1) can. ib. — 22.

38.

Al ghesciet ti oec yewet el (2)
Dan dijn wille / verdraegt wel :
Het comt dicken (3) dat de ghoede
Heeft dat hem es wel onghemoede. ib. — 23.

39.

Maerc altoes watti mach deren /
Ende bewert / moghstut beweren (4) :
Want hi es dul (5) / die comen siet
Dongheual ends niet ne vliet. ib. — 24.

---

(1) Ersatrien *artsenij*, *geneeskunst*.
(2) Yewet el, *iets anders*.
(3) Dicken, *dikwijls*.
(4) Bewert, beweren, *verhoeden*, *beletten*.
(5) Dul, *dwaes*, *onvoorzichtig*.

40.

Al heefstu iet dat di quaet doet/ Disticha lat.
Ne keere daer an niet dinen moet:
Ember so hebbe ghoeden waen/
Datti ten besten sal vergaen. libr. II.—23.

41.

Hs. f° CCL. v°. Die dat heeft dat hem becomt (1)/
[Hout hi/ ic waen hem vromt;
Hi es sot die heuet goet/
Ende leghet onder sinen voet.] ib. II. — 6?

42.

[Dat ghod wil doen metti/
Laet hem gheworden wat si;
Dune waers te raden niet]
Waer hi di ghesciep ende wesen hiet. ib. II.— 12.

43.

Hic verbieddi onduchtechede (2);
Want soe heuet wel quaden zede.
So wie sose draegt/ godeweet (3)/
Hi heefter af dat hem es leet. ib. — 13.

---

(1) Met dezen regel eindigt de eerste kolom r° van het blad, dat ten halve afgesneden is. Daerdoor ontbreekt gansch de tweede kolom, alsook de eerste kolom *verso*, te zamen uitmakende 66 regelen. — Wy hebben de drie ontbrekende regelen in de Nos 41 en 42 aengevuld uit den Ouden Druk, naer Dr Jonckbloet's uitgave.

(2) Onduchtechede. In het C. Hs. staet « nidichede, » *nydigheid;* dit slaet beter op het latyn : *invidiam vitare memento.*

(3) Ghodeweet, *God weet het!* een uitroepsel.

44.

Du sals hebben ghestaden moet / Disticha lat.
Waeneer so men di belghen doet:
Het staet wel elken ghoeden man /
Dat hi alsoe dat weldoen can. libr. II.–14.

45.

Hoerdom (1) es en quaet sede;
Ende brec te sine oec der mede;
Sone / dat saltu ember scuwen /
Want si vele sonden bruwen. ib. – 19.

46.

Die hem gheloeft / hijs sonder raet /
Die hier ghoet sprect ende ghinder quaet.
Sone / so wat so dins ghesciet /
Dies ne onderwint di niet. ib. – 20.

47.

Entat ti in dronkenscep ghesciet /
Dat ne laet onghebetert niet;
Want daer af / hier te voren /
Es comen vernoi ende toren. ib. – 21.

---

(4) Hoerdom, *hoererij*.

48.

Sone / als dijn wijf verbolghen es / Disticha lat.
Dune salt niet maerken des;
So wat so soe seght in hare woert /
Dat draegt de wint al uter port. libr. III.—19.

49.

Sone / oftu vroet wils sijn /
So there in ghoeder maeten tijn:
Hijs sot die sijn ghoet tonmaten teert /
Ende hem anden vremden gheneert. ib. — 20.

50.

Lieve sone / nu wachti dies /
Dattu biddens niet ne plies (1);
Penser ombe (2) altoes ter vaert:
Die vele bidt hi wert onwaert.

51.

fo CCLI ro. Ende vele sceelt die es wreet /
Ente vechtene saen (3) ghereet;

---

(1) Dattu biddens niet ne plies, *Dat gy u niet gewoon maekt te smeeken of te verzoeken?*

(2) Penser ombe, *peins er om*, *denk er aen*. — Deze twee verzen 265—66 staen in het C. Hs. aldus uit gedrukt:

> Ic segdi hoet int lant nu steet:
> Die vele biddet, hi es leet. (v. 167—70.)

(3) Saen, *haest*, *spoedig*, by sommige oude Vlamingen nog in gebruik.

Wachti des ende ſi broet / Disticha lat.
So ſal dijn dinc al werden ghoet (1).

52.

De doet ne ſaltu haten niet /
Dor ene dinc diere ſoe pliet /
Dats dat ſoe regt ouer de quade /
Al comt ſoe ſomen dicken te ſpade (2). libr. III.—21.

53.

Es dijn wijf van rade broet /
Houter di an / het es di ghoet :
Hets menech wijf die meer can
Van ghoeden rade dan ſulc man. ib.—22.

54.

Mettinen (3) ſinne ſaltu algader
Eren moeder ende vader;
Ghod ſeide : dieſe belghen doet /
Dat hem te pinen werden moet. ib.—23.

55.

Dieſe oec ert / eiſt man / eiſt wijf /
Hi leed ſekerleke ghoet (4) lijf;
Ende ſal te vriende hebben Ghode /
Hout hi wel ſine ghebode (5).

---

(1) Hs. *Ghod.* — Deze twee zamenhangende leerspreuken 50 en 51 ontmoet men niet in de latynsche *Disticha.*

(2) Somen dicken te spade — C. Hs. : « dicwile te spade. » v. 174; hier : *somtyds wat laet.*

(3) Mettinen, met dynen, *met uwen.* (4) Ghoet lyf, *goed, deugdzaem leven.*

(5) Toegift van den vertaler op de zedeles 54.

56.

Sone / doet dat hic di ghebiede / Disticha lat.
Ende merke wat hic di verbiede :
Die ſal Ghod eren ende alle liede /
Dit ſalre af weſen dine miede (1). libr. IV. prol.

57.

Sone / rike te ſine te ommaten /
Dat ſaltu ſcuwen ende laten ;
Ne laetſtus niet / Ghod ſal di haten /
Ende haet di Ghod du beſt verwaten.
Wiltu werden dan liefghetal /
So werd omoedech al ouer al. ib. — 1.

58.

Sone / doe dat hic di wiſe /
Ende houti an die ſelue ſpiſe /
Dar du mede beſt gheuoedt /
So heefſtu di hier wel behoedt. ib. — 2.

59.

Al eiſt dat ſake datti hiet
In engher ſake wijs (2) meſſciet /
Dune ſalt gheluc blent ſcelden niet / ib. — 3.
Dat op ſinen vrient wel ſiet.

---

(1) Miede , *belooning*. Deze Strophe ziet eenigermate op de prol. van het IVe B.
(2) Sake wys , *wyze zaek ?* even als v. 303 , geluc blent , voor *blent geluc ?*

60.

Du macht den penninc minnen wel / Disticha lat.
Om nutſcep ende niewet el (1):
Men ſegt dat noit helech man
Ne leide ſinen ſin daer an. libr. IV.—4.

61.

Als du out beſt ende rike /
Dan ſaltu gheuen mildelike /
So dat men mach ſecghen van di :
Ay deſe oude man / hoe ghoet was hi! libr. III.—8.

62.

Als du macht merken in dinen moet
Dat men di peweren onrecht doet /
So bidt den rechtre dat hi ſi /
Dor dinen dienſt in hulpen di;
Want recht heeft dicken hulpen noet /
Dat nember (2) de man ne ſi ſo groet. ib.—13.

63.

Ende daer di te rechte af meſſciet /
Verdraeght dat mens [ne] marke niet;
Ende waneer ſo du ſculdech ſijs /
Vermane dijns ſelues / dat es prijs. ib.—16.

(1) Niewet el, *niets anders.*
(2) Nember, *nooit, nimmer.*

64.

Daer du af twifels dat ſaltu leſen / Disticha lat.
So langhe dattuus broet mogs weſen :
Die leeſt dat hi niet verſtaet /
Ens niet verſteet / dat es hem quaet. libr. III.— 17.

65.

Zone / dat di dine vriende raden /
Dat ſaltu in dinen ſin beſtaden /
Hier naer / als duus te doene heefs /
Dattu di ſeluen raet dan gheefs. libr. IV.—13?

66.

Hic ſegdi / ſone / wat hic di rade ;
Laetſtut het ſal comen di te quade :
Du ſals weſen altoes onderdaen
Den gheden (1) / ente ſinen dienſte ſtaen. ib. — 39 ?

67.

Alſe du oec eets / ſo wachti dies /
Dattu te vele niet ne plies
Dan te ſprekene (2). Diet heeft in ſeden /
Men merket ſere in dorperheden (3). libr. III.— 18.

---

(1) « Den gheden » *sic*. Dit woord komt ons onverstaenbaer voor; de schryffout, zoo zy bestaet, durven wy niet herstellen. — Moet men lezen : *den goeden ?* — Is *dit* vers toepasselyk op het *Dist.* 39 *lib.* IV?

(2) Niet ne plies — dan te sprekene, *niet te veel spreken op den maeltyd.*

(3) Hs. *dorparheden.*

68.

Dune ſaels / ſone / metten ouden Disticha lat.
Sceren / no dijn ſcop niet houden (1) :
Want ſo die ouder langher leeft /
So hi wijſdoems emmer mer (2) heeft. libr. IV.–18.

69.

Dronken te ſine dicken van wine /
Ende in hoerdome mede te ſine /
Daer ne comt af ander recht
Danne gheſcelt ende gheuecht. ib. – 30.

70.

Nv wachti des / ende ſi oec vroet /
Ende hout di emmer in ghoet ghemoet /
So ſaltu werden ghoet ghetal /
Ende ghemint al ouer al (3).

71.

De ghene die ſwighen (4) ende lettel ſpreken /
Die conen menegherande treken.
Men ſeght : de vloet die ſtille ſtaet
Es dieper dan die ghaet. ib. – 31.

---

(1) Sceren.. den scop houden, *schertsen, den spot dryven.* C. Hs. : « weder scop no sceeren houden. » (v. 268).

(2) Hs. Men.

(3) Deze strophe, zynde een *corollarium* van de voorgaende, kan niet zien op een latynsch *Distichon.*

(4) Hs. Suighen.

72.

Als dijn gheluc di gheuet men (*sic*) Disticha lat.
Dan du beghaers in dinen sen/ (*sic*)
Mercstu (1) dan/ du best onvroet/
Eens anders haue ende sijn ghoet. libr. IV.—32.

73.

Dattu doen macht/ doe al dat;
Wiltu meer doen/ du werdts mat:
Hijs sot/ die hem vorder wille strecken
Dan hi sine cleder mach gherecken. ib.—33.

74.

Dats ene dinc dat men gerne wreet/
Dat men sinen vrient verspreect:
Scieghen (2) den ghoeden enten rechten
Ne saltu niet met talen vechten. ib.—34.

75.

Al bestu arem ende sonder haue/
Ne wes te drouer niet der aue:
De vroede maerc ende verstaet
Dat haue commet ende ghaet. ib.—35.

---

(1) Mercstu ,.. hier staet, onzes achtens, het ww. *merken* in den zin van *benyden*. — De oude vertaler of liever de oude copist schryft, zonder onderscheid, *mercken* en *maercken*.

(2) Scieghen, jegen, *tegen*. Sommigen onzer landslieden spreken dit woordje nog uit op die verouderde wyze.

76.

Dat es vernoi ende oec toren/ Disticha lat.
Alse een man langhe te voeren
Heeft ghewonnen/ ende hem en ongheual
Doet dat ghewin verliesen al.
Sone/ castidi wel daer of/
So saltu meerren (1) dinen lof. libr. IV. — 36.

77.

Ne beheet (2) oec di seluen niet
Langhe te leuene/ want men siet
Den man wandelen ende gaen
Heden/ ende marghen eist ghedaen. ib. — 37.

78.

Du salt ofren gherne Ghode/
Ende houden wel sine ghebode;
Doestu dit te ghoeder trowen/
Dies ne sal di niet berouwen.
Die dor Ghode gherne gheeft/
Ghod lonet alse hijs te doene heeft. ib. — 38.

---

(1) Meerren *vermeerderen.*

(2) Beheet, van het ww. beheeten, *beloven.* Hier, in den zin van *zich toeleggen;* leg u niet toe lang te leven.

79.

Daer du waens hebben achter / Disticha lat.
Stridſtu / du ſaels hebben lachter :
Beter es wel woch ghegaen
Dan qualeke ten ſtride gheſtaen. libr. IV. — 39.

80.

Wiltu wel verſtaen ende leren /
So ſaltu di na minen raet keren /
Ende werken na mine lere /
So ſaltu comen te groeter ere. libr. III. prol. a.

81.

Sone / dat es de beſte ſcat /
Die hic hebbe ; ende omme dat /
So biddic di dor onſen here /
Werc hier naer / ende pens om ere.

82.

Sote liede oec penſtrum (1) mede /
Ende doet te Ghode vwe ghebede /
Omoedelike tote onſen here... (2)
[Dat hi vwen ſin ter wijſheit kere].

---

(1) Penstrum, *peinst er om.*

(2) Dit is de laetste regel van het blad, dragende f° CCLI. De overige bladen tot aen f° CCLIIIJ zyn ons niet aen de hand gekomen. Wy hebben ons veroorlofd, om het rym en den zin te volmaken, er nog een regel by te voegen. Zeer vermoedelyk bleef er slechts het slotrym over, zoo als het in het Comburger Hs. en in den Ouden Druk voorkomt. *Zie achter.*

BYVOEGSEL.

—

Catoniaensche zedelessen, welke in het Audenaerdsche Handschrift niet voorkomen, het zy door willekeur des ouden overschryvers, het zy door het ontbrekende half blad aen den tekst.

Met verwyzing naer de latynsche *Disticha* waeruit zy vertaeld zyn, en naer den tekst zoo van het Comb. HS. [C] als van den Ouden Druk [D] tot welken zy behooren.

Disticha lat.

Alſtu heues dies verdient
Dattu heues gheenen vrient/
Dune ſalt dat Gode witen niet/
Want hem es leet datti meſſciet. *Lib.* I. 23. C. D.

Van dien dattu heues beweuen (1)/
Saltu vroedelike leuen;
Ende emmer wes ſo onderſteken
Dat di niet en mach ghebreken. ib. 24. — C. D

Du ſalti wachten/ doeſtu wale/
Jeghen hem te houdene tale/
Die altoes ſijn in dien/
Hoe ſi verradeneſſe moghen plien. ib. 26. — C.

---

(1) Beweven, *verkregen.*

Wachti ieghen die ghebaren (1) Disticha lat.
Minlike; want die voghelaren
Scone pipen ende blasen/
Daer si die voghelkine met verdwasen. lib. I. 27. C. D.

Alse du heues kindre/ sonder goet/
So doe alse die broede doet/
Die sinen kindren ambacht leert;
Alst noot heuet datter hem toe keert. ib. 28. — C. D.

Dattu lief hebst en saltu niet
Te sere minnen; is ooc iet
Dattu hates/ dat soutstu haten
Niet te sere/ maer te maten. ib. 29. — D.

Wiltu weten wat si minnen/
Ende minne doen in dinen sinnen/
Ouidius leert di also/
Hoe du van minne wordes vro (2). lib. II. prol. *d*. D.

---

(1) Comb. Hs. : « Wachti ieghen hem die ghebaren. »

(2) Het Comburger H.S. geeft slechts de twee eerste regelen van dit vierling, en laet op dezelve volgen de twee laetste van N° 30, in het Auden. Hs. — Aldus verkeerdelyk :

Wiltu oec leeren wat si minnen,
Ende minne doen in dinen sinne,
Maser heuet bescreuen al,
Wat men daer toe pleghen sal. (v. 278-81)

Disticha lat.

Dune ſalt van di goet no quaet
Segghen/ hoe dat metti ſtaet;
Want dies pleghet ende heuet in ſeden/ lib. II. 16. – C
Men merket al in dorperheden.

Alſtu heues coſt mere/
Ende terens dan du hads ere/
Spare; want ſaen glidet ib. 17. – D.
Haue/ diemen niet en midet.

Canſtu gheveinſen die onvroet/
Het ſoudi dicken weſen goet;
Die vroede man winter an
Dicke dat hi hem veinſen can. ib. 18. – D.

Ne rouke di niet wat die droemt;
Die ghene dinct mi dul/ dies goemt (1);
Want dat die lieden ſdaghes verhoren
Comt hem gherne ſnachts te voren. ib. 31. – C.

Sone/ leere ſo in dinen ſin/
Dattre wyſdom wone in;
Want diere ſonder leet ſijn leuen/
Hets qualike met hem beweuen. lib. III pr. 6 C D.

---

(1) Goemt, van het ww. goemen, *acht op geven*. Het Zn. Goem beteekent ook *zorg*. Z. Ph. Blommaert, *Oudvl. Ged.* I. Glossar.

Alſtu gheropen beſt te rade/ Disticha lat.
So ne bedenct di niet te ſpade/
Dune beters dijn gheſellen daet
Dan alle des di ane gaet. lib. III. 2 — D.

Die goeder voeren (1) pleghet/
En darf niet roeken (2) wat men ſeghet:
Hine darf dor niemens tale
Quaet doen/ wilſtu ſelue wale (3). ib. 3 — D.

Segheſtu dijns gheſellen daet/
Des hi hem ſcamet/ dats quaet;
Peinſt of [hi] di lief ware/
Die dine ſcande maecte mare. ib. 6. — D.

Datti te dele bevallen es/
Hout dat/ ende wachti des
Dat men niet en ſeit: daer gaet/
Die tſine verdede met quader daet. ib. 7. — D.

---

(1) Goeder voeren pleghen, *goede daden uitvoeren, goede werken doen*. Verg. Huidecop. op M. St. III bl. 66—67.

(2) Darf niet roeken, *behoeft niet te roeken* (geen acht te geven); *darven, bedarven*, is behoeven, *egere*, *indigere*. In het Hoogd. bestaet nog het woord *bedarf*, noodwendigheid, behoefte.

(3) Quaet doen, wilstu selue wale. Vermoedelyk geweest: « U quaet doen, wilstu selue wale » (wilt gij zelve welwillend zyn?) « wil hi selue wale. » Jonckbl.

Disticha lat.

Alſe di iemen gheuet raet/
Hine ſal di niet dinken quaet;
Hi es ſot die raet ontſept/ lib. III. 9.—D.
So wien gaf/ daer doghet (1) an lept.

Na datti dine tide naken/
Soutſtu dine tere maken/
Ende dine coſt/ meer no min/ ib. 10.—D.
Na dattu heues ghewin.

Wachti/ als bi dinen liue/
Dattu gheen wijf te wiue
En nemes/ dune kenſe wel; ib. 11.—D.
Want der wiuen ſijn vele fel (2).

Doet iemen wel/ wi hi ſi/
Neemter goet exempel bi.
Doet iemen quaet/ dien ſaltu vlien/
Ende laten ſire quaetheit plien. ib. 12.—D.

Dune ſalt niet proeuen dine cracht
An dat di es vter macht:
Daer leghet te prouuene lachter an/
Dat een ghedoen niet en can. ib. 13.—C. D.

---

(1) Doghet, deugd.

(2) De Christelyke vertaler schynt met opzet den zin van het latynsche *distichon* te hebben veranderd.

Daer da weets ghedaen ondaet / Disticha lat.
Helestu (1) dat / du does quaet;
Datmen niet en segghe van di:
« Ic wane hijs ghesellle si. » lib. III. 14 — C.

Alstu goet heues ende haue /
Du saltre di ghemac doen aue:
Wat helpet goet ende scat /
Daer niemen of en heuet te bat? lib. IV. 5 — C. D.

Du salt vroe ende spade
Staen naer dijns vaders rade;
Laetstuut / het lachtren (2) dine dade
Ende oec maghet di wel comen te quade. ib. 6. — C.

Sone / du souts onmate vlien:
Men seit dats die vroede plien.
Hout mate ende volghet hare;
Want onmate es ongheware (3). ib. 10. — D.

Alse di vernoi toegaet /
Soect an dinen vrienden raet:
Die vrient / die trouwe heuet /
Es die beste troost die leuet. ib. 13. — D.

---

(1) Helestu dat, *verzwygt gy dat*. Van het ww. helen, verzwygen, Kil.

(2) Men lachtert. Jonckbl.

(3) Ongheware, *onvoorzichtig*, *losbandig*, incautus. Z. Kil. *verbo* ghewaer,... Cautus, providus.

Disticha lat.

Oftu wilt datmen te quade
Niet vertelle dine dade/
So doe so vele/ alse du leues/
Alstu best doot dattu prijs heues. lib. IV. 17. — C.

Dare so dattu werds vroet.
Doetstu dit/ hets di goet:
Wanneer so di tgheluc ontgaet/
Datti die wysheit bi staet. ib. 19. — C.

Wat so segghen ofte werken
Die lieden/ ne saltu niet merken (1)
Stillekine; want bi der tale
Mach men den man kennen wale. ib. 20. — C.

Te vele eten ende drinken
Soutstu scuwen/ ende dinken:
Wie hem hout an dit ghelaghe/
Hi corter mede sine daghe. ib. 24. — D.

Du salt leeren ende weder leeren/
Ende an die vroetheit di bekeeren;
Al can een vroetheit/ diere af staet/
Soe teglijt ende tegaet (2). ib. 27. — C.

---

(1) Lees : « dat saltu merken » JONCKBL. Dit is ook de zin van het *Distichon*.

(2) « Al can een vroetheit, diere afstaet, — soe teglyt ende tegaet. » *Quid? Al heeft iemand geleerdheid, zoo hy ze verzuimt, glydt zy weg en vergaet?*

Al becomt di een menſche wele/ Disticha lat.
Dune ſaltene priſen niet te vele:
Of hi di noch doet quade treken/
Dattune met eeren macht verſpreken. lib. IV.28.—C.

Alſtu twifeles ieweren of/
Leerdſtu dat/ du heues lof:
Die niet en can ende niet en leert/
Hi es an boſen raet ghekeert. ib. 29. — C.

Alſtu heues ghedaen meſdaet/
Caſtie di ſeluen/ dats mijn raet:
Want hets den man grote ghenade/
Die hem ſeluen vroet es in rade. ib. 40 — C.

Al heueſtu eenen houden vrient/
Die di bi wilen heuet ghedient/
Ne doemene niet (1); want die vroede
Ghedinct wel van den houden goede. ib. 41. — C.

Bloetheit te vliene ende weſen coene
Sit den goeden man wel te doene:
Want eer die blode heuet noet/
Seit hi/ hi wil weſen doet. ib. 43. — C.

---

(1) Ne doemene niet, *veroordeel hem niet.*

Al heueſtu dierne (1) ende knechte Disticha lat.
Ghecocht/ nochtan merc bi rechte/
Dat ſi ſijn lieden alſe du/ lib. IV. 44. C.
Alſe ſtaen ſi te dienſte nv (2).

Alſtu ghedincs in dinen moet/
Hoe dat wilen metti ſtoet (3)/
Dune ſalt di keeren niet in dien
Dattu dat ſelue willes plien. ib. 45. — C.

Al es een man bedocht ſo ſpade/
Dat hi ſteruet/ bi boſen rade:
Mercſtu dat/ du does quaet/
Dune weets eerſt hoet metti vergaet. ib. 46. — C.

Al heueſtu wijf ende lettel goet/
Ne dincke niet in dinen moet/
Vrec te ſine ende quaet (4):
Want grote haue ſaen vergaet (5). ib. 47. — C.

---

(1) Dierne, deerne, *dienstmeid.*
(2) « Al staen si di te dienste nu » JONCKBL.
(3) Metti stoet; verl. tyd van 't ww. *staen. Met u stond.*
(4) Vrec te sine ende quaet. Vrec, hier in den zin van *boosaerdig*. Het deensche *frek* beteekent *sterk, stout.*
(5) De oude vertaler heeft hier almede den zin van het *distichon* gewyzigd.

Die dit maecte vten latine
In dietsce / hi beghert te sine
In juwe ghebede / vroe ende spade.
Bidt Gode dat hi hem doe ghenade. C. – D.

Amen.

DE BOEC VAN SEDEN,

VOLGENDE OP DEN BOEC VAN CATONE, IN HET AUDENAERDSCHE HS.

FRAGMENT (1).

—

Inleiding.

(Naer den text van het Comburger Handschrift.)

« Nu verstaet, al hier ter steden
« Beghinne ic den bouc van seden,
« Ende wet wel: dat ic hier bediede
« Es niet ghetrocken vut walschen lieden (2),
« Noch vter walscher auenturen;
« Soe es ghetrect vter scrifture,
« Harentare (3), daer ict sochte
« Ende het mi ghenoeghen mochte.

---

(1) De Boec van Seden uitgegeven door KAUSLER (Denkmäl. II, bl. 561—599) naer het Comburger HS, bevat 1116 rymregelen, terwyl onze fragmenten slechts 383 regelen opleveren. Hoe gering dit ook zy, mogen dezelve toch dienen ter vergelyking van de teksten, welke, zoo in spelling als in volgorde en voordragt, op vele plaetsen aenmerkelyk verschillen.

(2) Lieden, *liederen*.

(3) Harentare, *hier en daer*.

Comb. Hs.

« Dese bouc spreect van houeschede /
« Ende bi wilen van vroedscap mede ;
« Ende omme dat dine ghedane wort
« Ter weerelt seden al behort /
« So dinct mi recht / bi waerheden /
« Dat men heet : den Bouc van zeden. Vs. I.—14.

. . . .

Hs. f° CCLIIIJ. recto.

Dat dijn ghoet te sere dwine iet /
No groete borgtucht / no doe niet :
Sulc es dijn vrient als du iet gheefs /
Die niet roect dijns / als du niet heefs. Vs. 485.—88.

No ne verhefti noch niet te sere /
Al heefstu gratie, van onsen here /
Meer dan een ander doet /
Eist conste / eist ionste / of ander ghoet. Vs. 515.—18.

Gramscep ne opheffe oec niet /
Die langhe te voren es ghesciet :
Want weldaet die men heeft ghedaen /
Die pleghemen te verghetene saen.
Dies wachti : oec viantscep ende quade dade
Die vergheet men harde spade. Vs. 519.—24.

Ende neganc (1) niet ter marct/ op hopen Comb. Hs.
Om dattu op anders [borse] sals copen:
Wi sient dicken metten oeghen/
Dies pleghen dat si sijn bedroghen. Vs. 525.–28.

Dune moesti niet voerder strecken
Dan dine cleder moghen recken:
Nadien dattu neringhe heefs
So bedaerf (2) ti dattu leefs. Vs. 529.–32.

Ende van niemens goede dan van den dijn
So ne wes (3) milde/ of het mach sijn:
Dune moets niet vte anders mans siden
Eneghen breden rieme scniden. Vs. 533.–36.

Nv pens noch na desen raet mijn/ o (4).
Hic wane di sere ghoet sal sijn: o
Eist sake dattu huwen wils wel/
Nem dinen ghenoet ende niemen el;
Ende nem een wijf van ghoeden seden/
So saltu leeden dijn lijf (5) met vreden. Vs. 541.–44.

---

(1) Ne ganc, *ga niet.*

(2) Bedaerf, van het ww. bedaerven, *zyne behoefte nemen.* Z. HUYDEC. op *M. Stoke*, III, bl. 428. Hier: neem uwe behoefte om te leven. (*Maek teere naer neere.* Oud vl. spreekwoord.)

(3) Hs. *wel.*

(4) De *o* beteekent dat de rymregel niet staet in de uitgave van KAUSLER.

(5) Dijn lijf, *uw leven.*

Comb. Hs.

Men ſecgt dat het ſijn viere ſaken/
Die den menſſce houerdech maken:
Voerbaer (1) gheſlachte ende wetenthede/
Rijchede van ghoede ende ſconede.
Die hier ombe hem houerdech maect/
Bi rechter redenen hiere toeghenaect/
Want hi es domp die hem verheft (2)
Ende niet van deſen vieren beſeft. Vs. 545.–52.

Vrient/ alſe vremde gaſte tote di comen/
Winne an hem redenleke vromen/
So dat ſi en ander tijt te di
Weder dan comen; ende bedi/
Verſtant (3) wattu dan ſals plien:
Of tijn vrient di comt onverſien/
Ghef blideleke dattu heefs;
Al eiſt ſo dattu niet ne gheefs (4)
Alſe vele alſe dijn wille ware/
Toech hem blide aenſichte openbare.
Neghene waerſcepe (5) ne doech niet/
Daer men ghene blide anſichte ne ſiet:
Dat eiſt dbeſte/ dat eiſt dmeeſte/
Dat vulmaect al de feeſte. Vs. 564.–77.

---

(1) Voorbaer, *voornaem*, *uitstekend;* by Kil. veurbaer, veurbaerigh. Zie D. Doctrinale, *voerbaerheid,* en Huydec. *loco c.* II, bl. 115.

(2) Hs. *verheeft.*

(3) Verstant, gebied. wyze van het ww. *verstaen :* Versta wat gy dan zult doen.

(4) Hs. *heefs.*

(5) Waerscepe, werscepe, by Kil. *weerdschap*, convivium, epulum, *maeltyd.* In Dietsce Doctr. *werscap.*

Pꝛient / nv willic di bedieden / Comb. Hs.
Wat wel ſit an de lieden /
Hoe elc moet / eiſt man / eiſt wijf /
Met hoefſceden leden ſijn lijf:
Er du in yemens doꝛe ſals gaen /
Die du vins beſloten / ſaen
Daer ſaltu hoeſten ofte ſpꝛeken /
Niet met hurtte de doꝛe opſteken. Vs. 583. — 90.

Fo CCLIIIJ, Vso. Zone / als du coms in vꝛemder ſtede /
Sit neder op die aerde mede;
Ende of men di ter taflen bied tervaert
Den nap / nenme dan al onuervaert /
Ende dꝛinc dan wel lichteleke /
Ende gheffene weder hoefſceleke.
Beſtu aerem man / dan ofte neder /
Ne biet dijns dꝛancs gheblif niet weder /
Daer gꝛoete liede ter taflen ſijn /
Maer ghiet albt of dꝛinc den wijn;
Ende cole (1) den nap / ende ſettene neder
Al ghecoelt ter taflen weder. Vs. 591. — 602.

Oftu te werſcepen (2) werds ghebeden /
Niet ne kies te ſittene ſteden /

(1) Cole, van *koelen*, in den zin van *spoelen*. Cole den nap, *spoel den kroes*.
(2) Zie de note 5 bl. 61.

Comb Hs.

Vor dat hi di stede gheeft
De waert/ die di ghebeden heeft/
Ende hi di dus dan spreket an:
« Vrient/ sit hier bi desen man. »
Ende sidtstu ongheheten mede/
Ganc sitten in de uterste stede/
So dat dine (1) waert/ die di bat/
Alse hijt siet/ vernoie (2) dat:
« Vrient/ hier ne sittijs niet/
Gaet sitten bet op/ hic ghebiet. »
Dan sal di daer groet ere ghescien
Vor die liede diet sullen sien. Vs. 613.–26.

Ende of die spise niet es ghereet/
Ghelaet ti blideleke/ ghodeweet/
Ende help ghereden die capoene/
Of ander dinc/ daer eist te doene.
Eets tu met vrowen/ so diene hare/
Ende van der spise/ haer en tare/
So snijt minleke die (3) morcele
Ende lechse voer hare te dele.
Wes in elkerwijs/ dat radic ti/
Ghereet hem te dienne ende niet di.

---

(1) Hs. *dinen.*

(2) Vernoie, van het ww. vernoien, by Kil. vernoeyen, *mishagen, — kwalyk nemen.* Men leze hier gelyk in het C. Hs.: « vernoie dat, — ende segghe: vrient, » enz. — Voor de zedeleer, verg. Meijer's Leven van Jezus, Cap. 151. *Van den sittene ter Brulocht.*

(3) Hs. *Die minleke morcele.* By Kausler: « snyt suuerlike die morseele. »

Ende al de wile dat hi (1) drinct yet Comb. Hs.
So ne drinct en twint (2) ſelue niet.
Ende alſe du eets / in neghere wiſe
So ne lachtre niet dine ſpiſe ;
Ne blaes oec niet op dijn eten /
Het ware onnere / mocht ment weten.
Ende hef op metter hant dine
Ter middewart den cop met wine /
Ende heffene bi den boerde niet ;
Ende er du drincs ſelue / ſo biet
Der browen / of die es gheſeten
Te diere ſcotele metti eeten.
Men plegt in mengher ſtede / weder
Den cop nochtanne te ſettene neder.
Of tu oec enech quadekijn
Vloten ſies in dinen wijn /
Hets houeſſcher dattut ſturtes ut
Dan dut metten monde blies ut. Vs. 627. — 34.

Als du ets ſo ne crauwe niet
No hoeft / no hant / dart yemen ſiet.
Ene hoeſſcede makic di cont :
Die wile dat ſpiſe es in dinen mont /

---

(1) Hs. *soe.* — Comb. Hs. hi.

(2) En twint, *een beetje*, Willems, *Rein. de Vos.* Blommaert, *Oudvl. Gedicht.* I. *Gloss.*

So ne drinc / none ſpuwe / dat es ere / Comb. Hs.
Daetſtut oec het ware onnere (1).
Ne lene met ellenboghe oec niet
Op te tafle daert yemen ſiet.
Sit recte / ende diene dinen gheſelle /
So dat hi duegt van di ertelle. Vs. 633. — 63.

Vrient / alſe du dinen here diens /
Dien hem ſo / dattu verdiens
Fº CCLV rº. Sine gracie ende ſine hulde /
Dat hi di ontfa / bi dier ſculde. Vs. 718. — 21.

In allen dinghen wes ghetrowe
Dien du dins / eiſt here / eiſt vrowe /
Ende ganc haeſtelike / dat es dijn ere /
Dar men di ſent / ende weder kere.
Wes ſcnel te doene alle dinc;
Dat men di ſech / dat wel ghedinc.
Ende diene houeſſcheleke vor dinen here;
Ende pijndi harde vele / te mere
Dat hem dijn dinſt dan wel behaghe.
Als du draegs gherechten / alle daghe /
Drach in de ſlinke hant tgherechte /
Ente ſauſe in dandre / ende ganc rechte /

---

(1) Deze rymregel is open gebleven by Kausler.

Set voꝛ den voꝛbaerſten terſten teten / Comb. Hs.
Die ter tafle daer es gheſeten.
Den wijn moetſtu neder ſcinken
In den nap / dar men vt ſal dꝛinken ; Vs. 722 — 37.
Ende den buuc kere nederwaert o
Van den lagle / (1) al onveruaert / o
Ende dbier / dat ſcinc van hoeghen ; o
Dus moetſtu doen / wiltmis ghelouen. o
Ende als du kniels / dan ſaltu houden /
Teen been op / ende tander bouden :
Maer voꝛ Ghode / eiſt here / eiſt cnape /
Eiſt coninc / biſſcop / clerc of pape /
Hi moet met beden beenen cnielen /
Voꝛ de ſalechede van ſiere ſielen. Vs. 738. — 43.

Vꝛient / als dijn vꝛowe of dijn here
Sijn verbolghen op ti ʒere /
En twint antwoꝛde weder niet /
Om gheen vernoi dat ti gheſciet / o
Voer es di gꝛamſcep leden bleuen / Vs. 744. — 47.
Dan ſaelti werden ere ghegheuen. o
(2) . . . .
Fo verso. Die toti comen ontfancſe wale /
Ende antwoꝛt hem met ſcoenre tale ;

---

(1) Lagle, by Kil. Laeghel, *groote flesch*. Lat. *lagena*.

(2) Ontbreekt de 2 kolom *ro* en de eerste *vo*, wezende het blad ten halve weggesneden.

Want ſcone tale ne coſt niet / Comb. Hs.
Waer wart hi garne diere pliet. Vs. 774. — 77.

Hets vele beter bin huus bliuen /
Met huwen (lieden) (1) ende met wiuen /
Dan dattu haer en taere gaes
Dar du dulleke (2) tijn verdwaes:
Du moegſe maken blide der mede /
Met dattu ſouts verdoen in vremder ſtede. Vs. 777. — 82.

Hoer ende ſwijgh ende ſprec ter tijt /
Ende wachti van hem die di nijt:
Want ſtille nijt es argher ouerware
Dan die men draght al openbare. Vs. 783. — 85

Oec (3) hi es ſekerleke dul die man
Die hem ſeluen decken niet ne can /
Ende ſinen wiue beueelt dan mede
Sine groete behoelnehede (4). Vs. 787. - 92.

Sone / die de warelt recken (5)
Ente lieden domen ende beſtrecken /

(1) Achtergelaten woord in ons Hs. aengevuld naer de uitg. van Kausl.
(2) Dulleke, dullyk, *zottelyk.*
(3) Hs. *Want.* Comb. Hs. Oec.
(4) Behoelnehede, *verholenhede*, *geheim.* Deze spreuk heeft 6 regelen in 't C. Hs.
(5) Recken, *beheeren, bestieren.* Recke, *heer, held.* Blomm. Oudvl. Ged. *Gloss.*

Wedewen ende weesen moetsi ontfarmen / Comb. Hs.
Ende alse wel doen recht den aermen /
Also si wilden dat men hem dade :
Doen si anders / dats harre sielen scade /
No dor vrome (1) ne moetent sijt laten /
No dor miede / bi caritaten :
Laten sijt oec / hem saels berowen
Noch hier na / bi ghoeder trowen ;
No dor bede / no dor ghichte /
No dor neue / no dor nichte /
So ne moghen si gaen te wanke (2) /
Willen si Ghode dienen te danke ;
Want ghichte soe verblent den man
Dat hi recht doen / no recht (3) ne can.
Fo CCLVI, r. Ende miede zo verdrinct de siele /
Alwaer dat sake dat gheviele
Dat aerem man hadde rechte saken /
Miede sout al onrecht maken. Vs. 793. – 806

Sone / oftu houts herscappie /
Bouen dinen ghenoet / of baelgie (4) /
Na dine macht berechtene wel ;
Verhefti niet ende wes niet fel.
Al dincti dattu heues macht /

(1) Vrome, *bate*, zn. Vroemen, ww. *baten*, *nuttig zyn*.

(2) Wanke, te wanke gaen; Kil. wancken, wanckelen; *waggelen*, *onstandvastig zyn*.

(3) Comb. Hs. : no roect.

(4) Baelgie, *onderhoorige?* Vergel. Roquefort, Gloss. aen het w. Baillie.

Ne doe daer ombe niemen cracht (1) / Comb. Hs.
No ouerdat / no valsce sake /
Of men di daer naer afstake
Dat niemen mochte van di claghen /
Jof wanconste (2) emmer upti draghen :
Herscaps hulde noit es ghestade
Ende dicken oec endet in quade :
Hets beter clemmen ende weder vallen
Dan al te hoeghe (3). . . . . . . Vs. 807 — 19.

Zone / dine vrient prijs openbare /
Voer de lieden / hare en tare /
Ende lachtren stillekine sine quade sede /
Ende sceldene van sine dulhede.
Men kent den vrient vor menne proeft /
In groeter noeden als mens behouft :
Die in de noet vrient bekinne /
Die sijn altoes van ware minne.
Vrient / als men ieghen di mesdoet /
Al verwast ti dinen moet /
Ne wrec di niet stappans ter steden /
Vor es di gramscap al leden :

---

(1) Geschonden blad. De laetste woorden van de regelen 206—228 en de eerste van 229—254 zyn aengevuld met hulp van KAUSLER's uitgave.

(2) Wanconste, *kwaedwilligheid*. WILLEMS, *Rein. de Vos*. v. 907. KIL. wankost, *suspicio*.

(3) Deze regel ontbreekt by KAUSLER.

Men doet dicken als de moet es heet Comb. Hs.
Dat het den man dar na wert leet. Vs. 820. — 35
Fo vo 2e kol. Wes ghedulde ch ende blide/
Dan dattu heefs in allen tide/
Oft ghevallet in engher ſaken/
Dat de liede metti maken
Ghile (1) ende ſpel/ ſo ghile mede/
Ende neemt in verduldechede;
Want die ghedoecht/ hi verwint/
Dar ombe ne gramdi niet en twint:
Maer die keytijf es/ hem torent meer
Beſpotten/ dan ſijn groote ſeer (2). Vs. 894. — 903.
Ende meer meſdoet een wijſe man
Dan die der wijſheit niet ne can.

Wes den lieden wel gheſprake/
Ende volghe gherne rechte ſake;
Scuwe quaetheit/ meſdoe noede/
. . . . . ijns (3) an Ghode. Vs. 942. — 47.
Een ander doet quaet/ dit es ware/
Ende hi ontſiet quade niemare/
De goede ontſiet te doene quaet/
Door die deucht dar hi in ſtaet (4); Vs. 950. — 53.

---

(1) Ghile, *boert, jok;* ghilen ww. *boerten, den spot dryven.*

(2) Op dezen regel volgen by Kausler nog 38 regelen die in ons Hs. op deze plaets zyn weggelaten. Vss. 239—40 behooren tot de laetste ontbrekende spreuk.

(3) Uitgesleten. By K.: purelike dor Gode. Daerop 2 regelen, in ons Hs. weggelaten.

(4) By K. volgen 2 regelen ook in ons Hs. niet voorkomende.

Du sals quaet scuwen in allen stonden/ Com^b. Hs.
Vor die vuulheden van den sonden.
So wie so laet te doene quaet/
Die heere/ daer hijt vor laet/
Ende vor den welken hi doet wel/
Hi salt hem lonen ende niemen el. Vs. 956. — 61.

. . . .

F^o CCLVII, r^o.
Jeghen herscep moetstu op staen/
Ende blideleke der ieghen gaen;
Neuen hem ne sitte niet/ maer der bi/
Het ne ware of ment danne hiete di.
Sitstu bi betren lieden danne du/
So onthout wat hic di segge nu:
Ghesateleke moetstu di houden/
Niet teen knie ouer tander vouden.
Nu maerc noch wat hic di telle (1);
Oftu ghaes met tinen ghesellle/
Ganc neuen hem/ ende of hi wille/
So ganc vor hem ende swich al stille.
Noch willic dattu mi verstaes:
Als du met vorbaren mensse gaes/
Bachten hem ganc in allen tiden/
Hine hitu gaen neuen siere siden. Vs. 664. — 79.

Ende scuwe alle ledecheden/
Want si beuellen goede (2) seden;

(1) Telle, *vertelle, verhale.* — (2) Hs. *ghode.*

Ledechet doet ontfanghen dulle minnen Comb. Hs.
Den meenſchen in dommen ſinnen. Vs. 966 — 69.
Ledechede es ſere quaet /
Hem dier mede omme gaet:
Soe (1) uolgt tauarnen ende ribaudrie;
Soe (2) uolgt wiuen ende draghet vrie;
Soe doet quaet gheſelſcep iaghen loes /
Ende kert den man van duegden altoes;
Ende hem verteren doet ſijn ghoet /
Wel (3) dulleke dicken in onſpoet. Vs. 972. — 79.

Sone / noch ſo moetti na mi hoeren / o
Wildi (4) leuen ſonder toeren. o
Sone / milde te ſine altoes in ſcine
Es en vrap tekin vrecke te ſine.
Die vele pint ende vele ſpart /
Hets tekin dat hi vele begaert.
Sone / doe dat ti raden vroede lieden /
Ende laet te done dat ſi verbieden;
Ende ganc met hem / ende verſtant /
Hoe ſi di wiſen / dat doe te hant.
Ende wachti oec / ſo doeſtu wel /
Jeghen den ghenen die es fel. Vs. 984. — 93.

Minne den ghenen in dinen moet (5) /
Die ghoedertiere es ende vroet.

---

(1) Hs. *so*. — (2) Hs. *so*. — (3) Hs. *vel*. — (4) Hs. *wilde*. — (5) Hs. *moer*.

Die fel es ende wret oec mede / Comb. Hs
Dien onsie in elker stede. Vs. 994. - 97.

Die ghemate es / die es vroet;
Want mate es tallen spele ghoet.
Neghene lieden die ghebroeden
Sijn alte milde van haren ghoeden (1):
Want onghemate scadet sere /
Ende milde te sine / dats groet ere.
De ghene es milde die ghevijt
Dat hi heeft (2) ende hout te tijt /
Ende gheue dar te gheuene es;
Want den vrecken (sic) ne dinct niet des;
Hi hout dat hi gheuen soude /
Haer en tare / aldaer men woude (3);
Want de ghireghe can versaden niet /
Om gheen gheluc dat hem ghesciet.
De ghireghe man / hi es ghelijc
Den ghenen die es verdropijt (4).
Dat es de ghene diet water laet /
Die bi drinkene niet versaet;

(1) Hs. *ghoden.* — (2) Comb. Hs. gheeft. — (3) Hs. *woende.*

(4) Verdropyt, *waterzuchtig.* — Dropigheid, by Kil. *watersuchte.* — In 't latyn *hydropicus.* — *Ghelyc... verdropyt,* assonance. Zoude dit woord oorspronklyk niet geweest zyn : *hydropyc ?* — In het Comb. Hs. vs. 1023 staet : *ypocrijt*, hetwelk den zin verminkt van de hier vertaelde spreuk uit Ovid. *Fast.* I :

Et cum possideant plurima, plura petunt (avari).

. . . .

Sic quibus intumuit suffusâ venter ab undâ,
Quo plus sunt potæ plus sitiuntur aquæ.

So hi meer drinct / so hi mer mach: Comb. Hs.
Dorst ne vergaet hem nacht no dach.
F° verso. Want hi es ghelijc altoes der ze /
Die ne versaet es hember nie;
Hi penst altoes / daer hi es /
Om sinen scat / dies sijs ghewes;
Dat sijn scat yet mendren mach /
Dats (1) sijn ghepens / nacht ende dach;
Ende alse al die (2) scat gegadert es /
Dan comt de doet / dies sijs (3) ghewes /
Die niemene spart graue no coninc /
Die al verkert dan dese dinc.

Gheburt die ionc es ende onvroet (4) /
Ende diet vertert harde dulleke
Al sonder noet / in elke weke /
Ende niet ne lase / ingheualle /
In engher maniere almet alle /
Enen pater noster ouer de ziele
Al wisti dat soe in pecke viele (5). Vs. 1006. - 41.
Waer toe gadert yemen dan dgoet / »
Dat en ander qualeke verdoet? »
Maer kerdijt weder / bi spapen rade / »
So mocht sijn siele hebben ghenade. »

---

(1) Hs. *dat*. (2) Hs. *aldi*. (3) Hs. *syt*.

(4) Hier is een rymregel achtergelaten, luidende mogelyks in dezen zin : « Dat hi te dele heeft vele goet, » — Het Comb. Hs. geeft op deze plaets eene andere lezing.

(5) Hs. *wiele*.

Maerct wel noch/ ſone/ ende verſtaet (1) o Comb. Hs.
Na deſe dinc/ dat es mijn raet: o
Auenture helpt daers es te done
Wel dicken dar de man es coene:
Coenede es en voꝛdeel gꝛoet/
In ſteden dar mens heuet noet;
Maer om coene (2) te ſine dats domphede;
Want menech es bleuen doet der mede:
Hic pꝛiſe de conede van den man/
Die ſtout es ende hem wachten can. Vs. 1042.—49.

Dꝛie manieren van lieden ſijn
Die caitijf ende onſalech ſijn:
Dat es een onſalec man/
Die niet leeren wille ende niet ne can.
Die ander onſaelghe/ ghodeweet (3)/
Dats die vele vꝛoeſcepen weet/
Daer neghene af mach comen
Niemen te nutſcepen/ no te vꝛomen.
De derde onſaelghe/ dies ſijt ghewes/
Dats die ander lieden ghewone es
Recht te doene ende gꝛoet goet/
Ende dies hem ſeluen niet ne doet:

---

(1) Hs. *verstaer.*
(2) Het Comb. Hs. heeft : « dul coene. »
(3) Hs. *ghodewert.*

Machti/ sone/ oft mach ghescien/ Comb. Hs.
Dattu ghen werdts van desen drien. Vs. 1030. — 63.

Want (1) bedecthede es harde ghoet
In allen dinghen daer mense doet/
Nv si bedect van dinen dinghen:
Want dune moets niet vortbringhen
Dine quade daet/ no daer af beromen/
No van quaetheden yemene doemen. Vs. 1064. — 69.

Ende werke na mine wort o
Die hier na nv volghen voert: o
Dats die vele bidt (2) hi es onwaert/
Ende onghemint in allen aert (3):
Hic radem dies omberen mach/
Dat hi niet bidde op eneghen dach:
Want menech es die gaerne name/
Dorsti wel/ dor de scame;
Ente meenghe scamt hem ende bid node/
No garne name/ diet hem bode. Vs. 1074 — 81.
Die so leeft dat hi leuen mach opt sijn (4)/
Die ne soude ens anders niewet sijn:
Want vrihede die es groet
Wel vele beter dan gout roet (5);

---

(1) Want, *dewyl dat.*
(2) Bidt, bidden; hier in den zin van *bedelen?*
(3) Hs. *raet*, Comb. Hs. aert.
(4) Deze regel is by Kausler open gelaten.
(5) De laetste woorden van vs. 381—82—83 zyn in ons Hs. uitgesleten en hier aengevuld naer het C. Hs.

[Want die es sijns selues man / Comb. Hs.
Die sijn goet ende hem beureden can /
Ende wel ghenoeghet dat hi heuet
Ende bi anders goede niet ne leuet;
Hi es vrij ende weeldich mede /
Hi leeft een lijf van salichede (1).] Vs. 1082.—90.

---

(1) Onze fragmenta eindigen aen de cyfer 383. — Om 's dichters gedachten voluit te geven hebben wy de zes laetste regelen uit het Comb. Hs. overgenomen.

DISTICHA CATONIS

DE MORIBUS, AD FILIUM.

PRÆFATIO.

Cum animadverterem quam plurimos homines errare graviter in viâ morum, succurrendum et consulendum eorum opinioni fore existimavi, maximè ut gloriosè viverent et honorem contingerent. — Nunc te, fili charissime, docebo, quo pacto mores animi tui componas. Igitur præcepta mea ita legito ut intelligas : legere enim et non intelligere, negligere est.

LIBER PRIMUS.

Dist. 1. Si Deus est animus, nobis ut carmina dicunt :
Hic tibi præcipuè sit purâ mente colendus.

2. Plus vigila semper, nec somno deditus esto :
Nam diuturna quies vitiis alimenta ministrat.

3. Virtutem primam esse puta, compescere linguam :
Proximus ille Deo est, qui scit ratione tacere.

4. Sperne repugnando, tibi tu contrarius esse :
Conveniet nulli, qui secum dissidet ipse.

5. Si vitam inspicias hominum, si denique mores,
Cum culpes alios, nemo sine crimine vivit.

6. Quæ nocitura tenes, quamvis sint chara, relinque :
Utilitas opibus præponi tempore debet.

7. Constans et lenis, sicut res postulat, esto,
Temporibus mores sapiens sine crimine mutat.

8. Nil temerè uxori de servis crede querenti :
Sæpè etenim mulier, quem conjux diligit, odit.

9. Cumque mones aliquem, nec se velit ipse moneri;
Si tibi sit charus, noli desistere cœptis.

10. Contra verbosos noli contendere verbis :
Sermo datur cunctis, animi sapientia paucis.

11. Dilige sic alios, ut sis tibi charus amicus.
Sic bonus esto bonis, ne te mala damna sequantur.

12. Rumores fuge, ne incipias novus auctor haberi :
Nam nulli tacuisse nocet, nocet esse locutum.

13. Rem tibi promissam certò promittere noli.
Rara fides ideo est, quia multi multa loquuntur.

14. Cum te aliquis laudat, judex tuus esse memento :
Plus aliis de te, quam tu tibi, credere noli.

15. Officium alterius, multis narrare memento :
Atque aliis, cum tu benefeceris, ipse sileto.

16. Multorum cum facta senex, et dicta recenses,
Fac tibi succurrant, juvenis quæ feceris ipse.

17. Ne cures si quis tacito sermone loquatur,
Conscius ipse sibi, de se putat omnia dici.

18. Cum fueris felix, quæ sunt adversa caveto :
Non eodem cursu respondent ultima primis.

19. Cum dubia et fragilis sit nobis vita tributa,
In morte alterius spem tu tibi ponere noli.

20. Exiguum munus quum dat tidi pauper amicus,
Accipito placidè, et plenè laudare memento.

21. Infantem nudum cum te natura creârit,
Paupertatis onus patienter ferre memento.

22. Ne timeas illam, quæ vitæ est ultima finis :
Qui mortem metuit, quod vivit, perdit idipsum.

23. Si tibi pro meritis nemo respondet amicus,
Incusare Deum noli, sed te ipse coërce.

24. Ne tibi quid desit, quæsitis utere parcè :
Utque quod est, serves, semper tibi deesse putato.

25. Quod præstare potes, ne bis promiseris ulli.
Ne sis ventosus, dum vis urbanus haberi.

26. Qui simulat verbis, nec corde est fidus amicus.
Tu quoque fac simile : sic ars deluditur arte.

27. Noli homines blando nimium sermone probare,
Fistula dulcè canit, volucrem dum decipit auceps.

28. Cum tibi sunt nati, nec opes ; tunc artibus illos
Instrue, quò possint inopem defendere vitam.

29. Quod vile est, carum ; quod carum est, vile putato.
Sic tibi nec cupidus, nec avarus nosceris ulli.

30. Quæ culpare soles, ea tu ne feceris ipse,
Turpe est doctori, cum culpa redarguit ipsum.

31. Quod justum est, petito ; vel quod videatur honestum ;
Nam stultum est petere id, quod possit jure negari.

32. Ignotum tibi, tu noli præponere notis.
Cognita judicio constant, incognita casu.

33. Cum dubia incertis versetur vita periclis ;
Pro lucro tibi pone diem, quicumque laboras.

34. Vincere cum possis, interdum cede sodali :
Obsequio quoniam dulces retinentur amici.

35. Ne dubites, cum magna petas, impendere parva,
His etenim rebus conjungit gratia charos.

36. Litem inferre cave, cum quo tibi gratia juncta est.
Ira odium generat ; concordia nutrit amorem.

37. Servorum ob culpam, cum te dolor urget in iram,
Ipse tibi moderare, tuis ut parcere possis.

38. Quem superare potes, interdum vince ferendo :
Maxima enim morum semper patientia virtus.

39. Conserva potius, quæ sunt jam parta labore.
Cum labor in damno est, crescit mortalis egestas.

40. Dapsilis interdum notis, et charus amicis :
Cum fueris felix, semper tibi proximus esto.

LIBER SECUNDUS.

PROLOGUS.

a. Telluris si fortè velis cognoscere cultus,
Virgilium legito (1).
b. Quod si magè nosse laboras
Herbarum vires, Macer has tibi carmina dicet,
Corporis ut cunctos possis depellere morbos.
c. Si romana cupis et civica noscere bella,
Lucanum quæras, qui Martis prælia dicet.
d. Siquid amare libet, vel discere amare legendo :
Nasonem petito.
e. Sin autem cura tibi hæc est,
Ut sapiens vivas, audi, quæ discere possis,
Per quæ semotum vitiis deducitur ævum.
Ergo ades; et quæ sit sapientia, disce legendo.

Dist. 1. Si potes, ignotis etiam prodesse memento.
Utilius regno est, meritis acquirere amicos.

2. Mitte arcana Dei, cœlumque inquirere quid sit :
Cum sis mortalis, quæ sunt mortalia cura.

3. Linque metum lethi : nam stultum est tempore in omni,
Dum mortem metuis, amittere gaudia vitæ.

4. Iratus de re incertâ contendere noli :
Impedit ira animum, ne possit cernere verum.

(1) Op dat wy te gemakkelyker de dietsche vertaling mogten aenwyzen, hebben wy ons veroorlofd elk der voorschriften van deze prologe afzonderlyk te stellen met eene volgletter.

5. Fac sumptum properè, cum res desiderat ipsa :
Dandum etenim est aliquid, cum tempus postulat aut res.

6. Quod nimium est fugito; parvo gaudere memento.
Tuta magè est puppis, modico quæ flumine fertur.

7. Quod pudeat, socios prudens celare memento;
Ne plures culpent id, quod tibi displicet uni.

8. Nolo putes, pravos homines peccata lucrari :
Temporibus peccata latent, et tempore parent.

9. Corporis exigui vires contemnere noli :
Consilio pollet, cui vim natura negavit.

10. Quem scieris non esse parem tibi, tempore cede :
Victorem à victo superari sæpe videmus.

11. Adversus notum noli contendere verbis :
Lis minimis verbis interdum maxima crescit.

12. Quid Deus intendat, noli perquirere sorte :
Quid statuat de te, sine te deliberat ipse.

13. Invidiam nimio cultu vitare memento :
Quæ, si non lædit, tamen hanc sufferre molestum est.

14. Esto animo forti, cum sis damnatus iniquè.
Nemo diù gaudet, qui judice vincit iniquo.

15. Litis præteritæ noli maledicta referre.
Post inimicitias, iram meminisse malorum est.

16. Nec te collaudes, nec te culpaveris ipse :
Hoc faciunt stulti, quos gloria vexat inanis.

17. Utere quæsitis modicè, cum sumptus abundat.
Labitur exiguo, quod partum est tempore longo.

18. Insipiens esto, cum tempus postulat aut res;
Stultitiam simulare, loco, prudentia summa est.

19. Luxuriam fugito, simul et vitare memento
Crimen avaritiæ : nam sunt contraria famæ.

20. Noli tu quædam referenti credere semper :
Exigua iis tribuenda fides, qui multa loquuntur.

21. Quod potu peccas, ignoscere tu tibi noli :
Nam nullum crimen vini est, sed culpa bibentis.

22. Consilium arcanum tacito committe sodali;
Corporis auxilium medico committe fideli.

23. Noli successus indignos ferre molestè.
Indulget fortuna malis, ut lædere possit.

24. Prospice qui veniunt, hos casus esse ferendos :
Nam læviùs lædit quidquid prævidimus ante.

25. Rebus in adversis animum submittere noli.
Spem retine; spes una hominem nec morte relinquit.

26. Rem tibi quam nosces aptam, dimittere noli :
Fronte capillata est, sed post, occasio calva.

27. Quod sequitur, specta; quodque imminet, ante videto.
Illum imitare Deum, qui partem spectat utramque.

28. Fortiùs ut valeas, interdum parcior esto :
Pauca voluptati debentur, plura saluti.

29. Judicium populi numquam contempseris unus ;
Ne nulli placeas, dum vis contemnere multos.

30. Sit tibi præcipuè, quod primum est, cura salutis,
Tempora ne culpes, cum sis tibi causa doloris.

31. Somnia ne cures : nam mens humana quod optat,
Dum vigilat, sperans, per somnum cernit idipsum.

LIBER TERTIUS.

—

PROLOGUS.

a. Hoc quicumque cupis carmen cognoscere lector,
Hæc præcepta feres, quæ sunt gratissima vitæ.

b. Instrue præceptis animum, nec discere cesses :
Nam sine doctrinâ vita est quasi mortis imago (1).

c. Commoda multa feres : sin autem spreveris illud:
Non me scriptorem, sed te neglexeris ipse.

Dist. 1. Cum rectè vivas, ne cures verba malorum;
Arbitrii nostri non est, quid quisque loquatur.

2. Productus testis, salvo tamen ante pudore,
Quantumcumque potes, celato crimen amici.

3. Sermones blandos, blæsosque cavere memento :
Simplicitas veri fama est; fraus ficta loquendi.

4. Segnitiem fugito, quæ vitæ ignavia fertur :
Nam cum animus languet, consumit inertia corpus.

5. Interpone tuis interdum gaudia curis,
Ut possis animo quemvis sufferre laborem.

6. Alterius dictum aut factum ne carpseris unquam,
Exemplo simili ne te derideat alter.

---

(1) In sommige uitgaven maken deze twee verzen het eerste distichon van het boek uit, en zyn gevolgd door deze :

Fortuna donis (*aliq.* damnis) semper parere memento.
Non opibus bona fama datur, sed moribus ipsis.

« Hoc distichon major pars editionum non agnoscit » zegt Scaliger, in zyne *Notæ in Distich. Caton.* geplaetst in verscheidene uitgaven. (*V. edit. Amstelodam. apud Jo. Janssonium.* 1646. pag. 94.)

7. Quæ tibi sors dederit, tabulis suprema notato,
Augendo serva, ne sis quem fama loquatur.

8. Cum tibi divitiæ superant in fine senectæ :
Munificus facito vivas, non parcus amicis.

9. Utile consilium dominus ne despice servi :
Nullius sensum, si prodest, tempseris unquam.

10. Rebus et in censu, si non est quod fuit ante,
Fac vivas contentus eo, quod tempora præbent.

11. Uxorem, fuge ne ducas sub nomine dotis,
Nec (ne?) retinere velis, si cœperit esse molesta.

12. Multorum disce exemplo, quæ facta sequaris,
Quæ fugias : vita est nobis aliena magistra.

13. Quod potes, id tentes, operis ne pondere pressus,
Succumbat labor, et frustra tentata relinquas.

14. Quod nosti haud rectè factum, nolito silere :
Ne videâre malos imitari velle, tacendo.

15. Judicis auxilium sub iniquâ lege rogato :
Ipsæ etiam leges cupiunt ut jure regantur.

16. Quod meritò pateris, patienter ferre memento,
Cumque reus tibi sis, ipsum te judice damna.

17. Multa legas facito; perlectis, perlege multa :
Nam miranda canunt, sed non credenda, poetæ.

18. Inter convivas fac sis sermone modestus:
Ne dicâre loquax, dum vis urbanus haberi.

19. Conjugis iratæ nolito verba timere :
Nam struit insidias, lacrymis, dum fœmina plorat.

20. Utere quæsitis, sed ne videâris abuti :
Qui sua consumunt, cum deest, aliena sequuntur.

21. Fac tibi proponas, mortem non esse timendam :
Quæ bona si non est, finis tamen illa malorum est.

22. Uxoris linguam, si frugi est, ferre memento :
Namque malum est non velle pati, nec posse tacere.

23. Dilige non ægrâ charos pietate parentes.
Nec matrem offendas, dum vis bonus esse parenti.

LIBER QUARTUS.

PROLOGUS.

Securam quicunque cupis traducere vitam,
Nec vitiis hærere animum, quæ moribus obsunt :
Hæc præcepta tibi semper relegenda memento.
Invenies aliquid, quo te nitâre magistro.

Dist. 1. Despice divitias, si vis animo esse beatus :
Quas qui suspiciunt, mendicant semper avari.

2. Commoda naturæ nullo tibi tempore deerunt,
Si contentus eo fueris, quod postulat usus.

3. Cum sis incautus, nec rem ratione gubernes :
Noli fortunam, quæ non est, dicere cæcam.

4. Dilige denarium : sed parcè dilige formam;
Quam nemo sanctus, nec honestus captat habere (1).

5. Quum fueris locuples, corpus curare memento,
Æger dives habet nummos, se non habet ipsum.

6. Verbera cum tuleris discens aliquando magistri,
Fer patris imperium, quum verbis exit in iram.

7. Res age quæ prosunt; rursus vitare memento,
In quibus error inest, nec spes est certa laboris.

---

(1) Scaliger heeft dit distichon, hetwelk naer veler meening een duisteren zin bevat, aldus veranderd :

Dilige denari, sed parce dilige, formam :
Quem nemo sanctus, nec honestus captat ab ære.
(*V. notas in edit. cit.* p. 102).

8. Quod donare potes, gratis concede roganti :
Nam recte fecisse bonis, in parte lucrorum est.

9. Quod tibi suspectum est, confestim discute quid sit :
Namque solent, primò quæ sunt neglecta, nocere.

10. Cum te detineat veneris damnosa voluptas,
Indulgere gulæ noli, quæ ventris amica est.

11. Cum tibi proponas animalia cuncta timere,
Unum præcipio tibi plus hominem esse timendum.

12. Cum tibi prævalidæ fuerint in corpore vires,
Fac sapias; sic tu poteris vir fortis haberi.

13. Auxilium à notis petito, si fortè laboras :
Nec quisquam melior medicus, quam fidus amicus.

14. Cum sis ipse nocens, moritur cur victima pro te?
Stultitia est morte alterius sperare salutem.

15. Cum tibi vel socium, vel fidum quæris amicum,
Non tibi fortuna est hominis, sed vita petenda.

16. Utere quæsitis opibus; fuge nomen avari :
Quid tibi divitiæ prosunt, si pauper abundas?

17. Si famam servare cupis, dum vivis, honestam :
Fac fugias animo, quæ sunt mala gaudia vitæ.

18. Cum sapias animo, noli irridere senectam :
Nam quicumque senex, puerilis sensus in illo est.

19. Disce aliquid : nam cum subitò fortuna recedit,
Ars remanet; vitam hominis non deserit unquam.

20. Perspicito tecum tacitus, quid quisque loquatur :
Sermo hominum, mores et celat et indicat idem.

21. Exerce studium, quamvis perceperis artem :
Ut cura ingenium, sic et manus adjuvat usum.

22. Multùm venturi ne cures tempora fati :
Non mortem metuit qui scit contemnere vitam.

23. Disce, sed à doctis : indoctos ipse doceto :
Propaganda etenim rerum doctrina bonarum.

24. Hoc bibe quod possis, si tu vis vivere sanus :
Morbi causa mali, nimia est quæcumque voluptas.

25. Laudâris quodcunque palàm, quodcunque probâris.
Hoc vide, ne rursus levitatis crimine damnes.

26. Tranquillis rebus, quæ sunt adversa caveto :
Rursus in adversis melius sperare memento.

27. Discere ne cesses : curâ sapientia crescit,
Rara datur longo prudentia temporis usu.

28. Parcò laudato : nam quem tu sæpè probâris,
Una dies, qualis fuerit, monstrabit, amicus.

29. Ne pudeat, quæ nescieris, te velle doceri :
Scire aliquid laus est, pudor est nihil discere velle.

30. Cum Venere et Baccho lis est, sed juncta voluptas.
Quod blandum est, animo complectere, sed fuge lites.

31. Demissos animo ac tacitos, vitare memento :
Quà flumen placidum est, forsan latet altiùs unda.

32. Cum tibi displiceat rerum fortuna tuarum,
Alterius specta, quo sit discrimine pejor.

33. Quod potes, id tenta : nam littus carpere remis,
Tutiùs est multò, quam velum tendere in altum.

34. Contra hominem justum pravè contendere noli,
Semper enim Deus injustas ulciscitur iras.

35. Ereptis opibus noli mœrere dolendo :
Sed gaude potiùs, si nil contingat habere.

36. Est jactura gravis, quæ sunt, amittere damnis;
Sunt quædam, quæ ferre docet patienter, amicus.

37. Tempora longa tibi noli promittere vitæ :
Quocunque ingrederis, sequitur mors corpus ut umbra.

38. Thure Deum placa : vitulum sine crescat aratro.
Ne credas placare Deum, dum cæde litâtur.

39. Cede locum læsus fortunæ, cede potenti :
Lædere qui potuit, prodesse aliquando valebit.

40. Cum quid peccâris, castiga te ipse subindè :
Vulnera dum sanas, dolor est medicina doloris.

41. Damnâris nunquam, post longum tempus, amicum.
Mutavit mores, sed pignora prima memento.

42. Gratior officiis quò sis magè, charior esto,
Ne nomen subeas, quod dicitur officiperdæ.

43. Suspectus, caveas ne sis miser omnibus horis :
Nam timidis et suspectis aptissima mors est.

44. Cum famulos fueris proprios mercatus in usus,
Ut servos dicas, homines tamen esse memento.

45. Quam primùm rapienda tibi est occasio prima,
Ne rursus quæras, quæ jam neglexeris antè.

46. Morte repentina noli gaudere malorum :
Felices obeunt, quorum sine crimine vita est.

47. Quum tibi sit conjunx, ne res et fama laboret,
Vitandum ducas inimicum nomen amici.

48. Quam tibi contingat studio cognoscere multa,
Fac discas multa : et vites nil velle doceri.

EPILOGUS.

Miràris verbis nudis me scribere versus?
Hos brevitas sensûs fecit conjungere binos.

VERGELYKINGS TAFEL

Voorstellende met nommers de vierregelige spreuken bevat in elk der drie dietsche teksten, en gerangschikt naer de latynsche uitgaven der Disticha; — met verwyzing naer het werkje van Dr Jonckbloet, voor die Strophen, welke aldaer zyn opgenomen (1).

DISTICHA LATIN. PRÆFATIO. (Prosa).	AUD. HANDSCHR. PROLOGE. Vers. 1—62.	COMBURG. HS. PROLOGE. Vers. 1—2.	OUDE DRUK. PROLOGE. Vers. 1—46.	JONCKBLOET. 1e B. PROLOGE. Vers. 1—46.
Lib. I. Dist. 1	Str. 1	Str. 1	Str. 1	Vss. 47— 50
2	2	2	2	» 51— 54
3	3	3	3	» 55— 58
4	4	4	4	» 59— 62
5	5	5	6	» 63— 66
6	6	6	7	» 67— 70
7	7	7	5	» 71— 74
8	8	8	8	» 75— 78
9	9	9	o	» 79— 82
10	10	10	9	» 83— 86
11	11	11	10	» 87— 90
12	12	12	11	» 91— 94
13	13	13	12	» 95— 98
14	14	14	13	» 99—102
15	15	15	o	» 103— 6
16	16	16	14	» 107— 10
17	17	17	15	» 111— 14
18	18—19	18	16	» 115— 18
19	23	22	19	» 119— 22
20	20	19	17	» 123— 26
21	21	20	o	» 127— 30
22	22	21	18	» 131— 34
23	o	23	20	» 135— 38
24	o	24	21	» 139— 42
25	o	o	o	o

(1) Op dat men met een' oogslag de oorspronklyke volgorde der Strophen, in de drie oude teksten bevat, mogt ontwaren, hebben wy diegenen voorkomende by Kausler, uit het Comb. Hs. met een volgnommer geteekend. Ten aenzien van den ouden Antwerpschen Druk, by mangel van dit zeldzame stuk te konnen gebruiken, hebben wy de vierlingen die hetzelve uitmaken, afgeschreven volgens de orde en met de spelling zoo als Dr Jonckbl. het heeft bekend gemaekt. Dit *afschrift* voorzagen wy ook van nommers, enkelyk om onze tafel te vervaerdigen. Zonder dit middel immers, scheen ons eene vlugtige vergelyking zeer weinig mogelyk.

DISTICHA LATIN. Liber I.	AUD. HANDSCHR.	COMBURG. HS.	OUDE DRUK.	JONCKBLOET. 1e Boek.
Distichon . 26	Str. o	Str. 25	Str. o	Vss. 143— 46
27	o	26	55	» 147— 50
28	o	27	22	» 151— 54
29	o	o	23	» 155— 58
30	o	o	o	o
31	o	o	o	o
32	o	o	o	o
33	o	o	o	o
34	o	o	o	o
35	28	o	30	» 159— 62
36	24	o	o	o
37	25	o	o	o
38	26	o	o	o
39	27	o	o	o
40	o	o	o	o
Liber II.				2e Boek.
Prologus. *a*	29	o	31	Prol. 167— 70
b	30	70	32	» 171— 74
c	31	69	33	» 175— 78
d	o	70 (1)	34	» 179— 82
e	32	72—55	o	» 183— 86
Dist 1	34	o	o	o
2	35	o	o	o
3	o	o	o	o
4	36	o	o	o
5	o	o	o	o
6	41 ?	o	53	(1e B.) 163— 66
7	o	o	o	o
8	o	o	o	o
9	o	o	o	o
10	79	47	o	Vss. 191— 94
11	o	o	o	o
12	42	o	24	» 195— 98
13	43	28	o	» 187— 90
14	44	29	o	» 199—202
15	o	o	o	o
16	o	30	o	» 203— 6
17	o	o	28	» 207— 10
18	o	o	54	» 211— 14
19	45	o	48	» 215— 18
20	46	o	o	o
21	47	o	29	» 219— 22
22	37	o	36	» 223— 26
23	38	o	o	o
24	39	o	35	» 227— 30
25	40	o	o	o
o	33	o	o	o

(1) *b* en *d* der latynsche prologe maken in het Comb. Hs. een enkel doch gebrekkig vierling uit.

DISTICHA LATIN. LIBER II.	AUD. HANDSCHR.	COMBURG. HS.	OUDE DRUK.	JONCKBLOET. 2e BOEK.
DIST. . . . 26	STR. o	STR. o	STR. o	o
27	o	o	o	o
28	o	o	o	o
29	o	o	o	o
30	o	o	o	o
31	o	38	o	Vss. 231— 34
LIBER III.				3e BOEK.
PROLOGUS. *a*	80	o	38	Vss. 235— 38
b	o	39	37	» 239— 42
c	o	o	o	o
DIST. . . . 1	o	o	o	o
2	o	o	40	» 247— 50
3	o	o	39	» 243— 46
4	o	o	o	o
5	o	o	o	o
6	o	o	27	» 251— 54
7	o	o	41	» 255— 58
8	61	o	o	o
9	o	o	42	» 259— 62
10	o	o	25	» 263— 66
11	o	o	56	» 267— 70
12	o	o	52	» 271— 74
13	o	31	43	» 275— 78
14	o	32	o	» 279— 82
15	62	o	44	» 283— 86
16	63	o	o	o
17	64	o	o	o
18	67	o	45	» 287— 90
19	48	40	51	» 291— 94
20	49	41	o	» 295— 98
o	50—51	42	o	» 299—302
21	52	43	o	» 303— 6
22	53	44	o	» 307— 10
23	54—55	34	49	» 311— 14
				4e BOEK.
LIBER IV. PROL.	56	o	o	o
DIST. . . . 1	57	o	o	o
2	58	35	o	Vss. 315— 18
3	59	o	o	o
4	60	o	o	o
5	o	37	47	» 319— 22
6	o	36	o	» 323— 26
7	o	o	o	o
8	o	o	o	o
9	o	o	o	o
10	o	o	26	» 327— 30
11	o	o	o	o
12	o	o	o	o
13	65?	o	46	» 331— 34
14	o	o	o	o

DISTICHA LATIN.	AUD. HANDSCHR.	COMBURG. HS.	OUDE DRUK.	JONCKBLOET. 4e BOEK.
LIBER IV.				
DISTICH. . . 15	STR. o	STR. o	STR. o	o
16	o	o	o	o
17	o	66	o	Vss. 335— 38
18	68	67	o	» 339— 42
19	o	68	o	» 343— 46
20	o	71	o	» 347— 50
21	o	o	o	o
22	o	o	o	o
23	o	o	o	o
24	o	o	50	» 351— 54
25	o	o	o	o
26	o	o	o	o
27	o	56	o	» 355— 58
28	o	57	o	» 359— 62
29	o	58	o	» 363— 66
30	69—70	59	o	» 367— 70
31	71	60	o	» 371— 74
32	72	61	o	» 375— 78
33	73	62	o	» 379— 82
34	74	63	o	» 383— 86
35	75	64	o	» 387— 90
36	76	65	o	» 391— 94
o	o	33	o	» 395— 98
37	77	45	o	» 399—402
38	78	46	o	» 403— 6
39	66 ?	o	o	o
40	o	48	o	» 407— 10
41	o	49	o	» 411— 14
42	o	o	o	o
43	o	50	o	» 415— 18
44	o	51	o	» 419— 22
45	o	52	o	» 423— 26
46	o	53	o	» 427— 30
47	o	54	o	» 431— 34
o	81	73	57	» 435— 38
o	82	o	58	» 439— 44
o	o	74	59	» 443— 48
	395 reg. (1).	298 reg.	284 reg.	

(1) Indien, volgens berekening, dit handschrift volledig tot ons ware gekomen, zoude het ruim 464 rymregelen hebben bevat.

Bayerische Staats-Bibliothek München

Der Umschlag bleibt.

VERSCHENEN WERKEN.

1e SERIE.

Wetten. Bl. 14.

N° 1. Het Beclach van Jh.r Jan Van Hembyze. Bl. 60.

N° 2. Dagverhael van den Oproer te Antwerpen, in 1659. Bl. 50.

N° 3. Kronyk van Vlaenderen van 580 tot 1467. Twee deelen, bl. 262 en 296.

N° 4. Leven van Sinte Amand, patroon der Nederlanden, dichtwerk der XIVe eeuw. Twee deelen, bl. 194 en 246.

2e SERIE.

Gewyzigde Wetten, Bl. 16.

N° 1. Het Beleg van Gent, ten jare 965, naer een Hs. van Gilles De Voocht (XVIe eeuw). Bl. 40.

N° 2. Het Keurboek van Antwerpen. (*Ter Perse.*)

N° 3. Der Vrouwen Heimelykheid, dichtwerk der XIVe eeuw. Bl. 80.

N° 4. Verhael der reformatie van de Abdy van Maegdendale, voorheen een vrouwenklooster binnen de stad Audenaerde. 1468. Naer een eventydig Handschrift. Bl. 44.

N° 5. Gewoonten, vryheden en privilegien der stad Sint-Truyen.

N° 6. Het Spel van de vyf Vroede ende van de vyf Dwaeze Maegden. Bl. 54.

N° 7. Politieke Balladen, Refereinen, Liederen en Spotgedichten der XVIe eeuw. Bl. 344.

Werken door de Maetschappy ter uitgave aengenomen:

Expositie van den Tabernacle door Jan Van Ruusbrouc (XIVe eeuw). — Het leven van Philippus-den-Stouten, van Margareta Van Male en Joannes-den-Onbevreesden, met portret van den schryver, pater De Jonghe. — Reis naer Weenen ten jare 1716, door het gezantschap der staten van Vlaenderen om vertoogen tegen het barriere-tractaet den keizer voor te leggen. — De Grimbergsche Oorlog, XIVe eeuw.

[illegible]

[illegible]

Nr 2. Het [illegible] van [illegible]

Nr 3. [illegible]

Nr 4. [illegible]

Nr 5. [illegible]

Nr 6. Het [illegible] van de [illegible]

Nr 7. [illegible]

[illegible]

BSB Bayerische StaatsBibliothek
MDZ Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek

Maatschappij der Vlaemsche Bibliophilen

Bd.: 2. Ser., 8. 1846

Gent 1846

Belg. 170 o,II-7/8
urn:nbn:de:bvb:12-bsb10274147-7